

คนไทยเชื้อสายจีนกับบทบาทในการผลิตพื้นที่เมืองในไทยทศวรรษ 2490

The Role of Sino-Thai in the Production of Urban Space in Thailand in the 1950s

ภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์
Pinyapan Potjanalawan

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง จังหวัดลำปาง 52100
Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University, Lampang 52100, Thailand
E-mail: warmraw@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความนี้เน้นการศึกษาประวัติศาสตร์การผลิตพื้นที่ในมิติสังคมศาสตร์ ผ่านบทบาทของคนไทยเชื้อสายจีนที่มีผลต่อการผลิตพื้นที่เมืองในสังคมไทยในลักษณะทางกายภาพและชีวิตความเป็นอยู่ ตัวเมืองนอกจากจะเป็นสภาพทางกายภาพที่รองรับกิจกรรมและความสัมพันธ์ทางสังคมแล้ว เมืองยังเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการบริหารการปกครองที่ครองอำนาจ และเป็นผู้กำหนดทิศทางในการใช้ทรัพยากรที่ทำการดูดกลืนมาจากหมู่บ้านและชนบทที่อยู่ใต้อาณัติการปกครองของตัวเมืองต่างๆ ในกรณีนี้ศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงของความเป็นเมืองที่สอดคล้องไปกับการปรับตัวของคนไทยเชื้อสายจีนตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ประกอบไปด้วยปฏิบัติการทางอำนาจที่กระทำผ่านพื้นที่เมือง อันเกิดจากการปะทะสังสรรค์จากกลุ่มพลังภายในเมืองนั้นๆ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวถูกครอบงำโดยข้าราชการฝ่ายปกครองร่วมกับนายทุนไทยเชื้อสายจีนที่อาศัยอยู่ในเมือง โดยฝ่ายหลังจัดว่าเป็นกลุ่มพลังทางเศรษฐกิจมีบทบาทที่ชัดเจนเหนือกลุ่มอื่นๆ โดยเฉพาะอำนาจทางการเมืองท้องถิ่นเมื่อมีโอกาสเข้าสู่สภามณฑล แต่อย่างไรก็ตาม ถือว่าพวกเขาก็ยังไม่สามารถเถลิงอำนาจได้อย่างเบ็ดเสร็จ เนื่องจากมีพลังของระบบราชการอันกล้าแข็งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อบทบาททางการเมืองของคนจีนและการสร้างความเป็นประชาธิปไตยให้กับเมืองในระดับการปกครองส่วนท้องถิ่น

Abstract

Using a social science approach, this article investigates the history of the production of space by Sino-Thai and their spreading of that urban space, both physically and socially. The article shows that the city was not only a space for families and for social activities but was also an area of economic activity, state administration and the consumption of resources drawn from villages and rural areas under the patronage of the city. The article also examines changes in urban space in relation to the socio-cultural adjustment of Sino-Thai after World War II. This includes the rise in power of the Chinese community achieved through their use of urban space and the movement of different groups within the urban environment. This change was controlled by government officials and Chinese entrepreneurs residing in the city, the latter playing a significant role economically through the acquisition of municipal power. However, the strength of bureaucratic power restrained the political impact of the Chinese community and helped to foster democratization of the city.

คำสำคัญ (Keywords)

พื้นที่ทางสังคม (Social Space)

การผลิตพื้นที่ทางสังคม (The Production of Social Space)

คนไทยเชื้อสายจีน (Sino-Thai)

บทนำ

บทความนี้เสนอกรอบการอธิบายการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เมืองผ่านแนวคิดทางประวัติศาสตร์ ร่วมกับแนวคิดทางสังคมศาสตร์ว่าด้วย “พื้นที่ทางสังคม” (social space) ของ Henri Lefebvre ที่มองว่า มิติของพื้นที่ที่มีความหมายเชิงอำนาจ เช่นเดียวกับกลุ่มนักคิดสายหลังโครงสร้างนิยมที่มองปฏิบัติการอำนาจผ่านทางภาษา (Lefebvre, 1991, pp. 2-4) ขณะที่ Lefebvre ในฐานะนักภูมิศาสตร์แรงงานมองพื้นที่ในมุมมองวิพากษ์ เขาได้ให้ความสำคัญกับพื้นที่ในชีวิตประจำวันของคนในฐานะของแรงงาน เขาเห็นว่าความรู้ปัจจุบันมีส่วนในการรับใช้วิธีการผลิตแบบทุนนิยม จึงเห็นว่าควรจะต้องรู้เท่าทันความรู้ที่ผลิตซ้ำอำนาจว่า “พื้นที่” (ทางสังคม) ก็คือ “ผลผลิต” (ทางสังคม) นั่นคือทุกพื้นที่ล้วนมีวิถีแห่งการผลิตในแบบของมันเอง (Lefebvre, 1991, pp. 26-27, p. 31) ในที่นี้จึงเลือกใช้คำว่า “การผลิต” (production) มากกว่าจะเป็น “การสร้าง” (construction) อันจะทำให้เห็นมิติของแนวคิดดังกล่าวมากกว่า

บทความนี้จะมองในกรอบความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นในการผลิตพื้นที่ทางสังคมจากพื้นที่เมือง อันถือว่ามีลักษณะเฉพาะ ในทศวรรษ 2490 ได้เกิดพื้นที่เมืองชนิดใหม่ อันสัมพันธ์กับบทบาทการขยายตัวของคนจีนหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ไปกันได้ดีกับการก่อรูปของรัฐราชการทั้งที่ในทศวรรษ 2480 นโยบายรัฐนิยมไทยนั้นปฏิเสธความเป็นจีนอย่างแรงกล้า วิธีการผลิตพื้นที่ดังกล่าวจึงสะท้อนออกมาเป็นพื้นที่ที่แตกต่างจากเดิมไปด้วย ในบทความนี้แบ่งเป็น 2 ส่วนตามช่วงเวลานั้นคือ อำนาจในการจัดการพื้นที่เมือง ก่อนทศวรรษ 2490 และช่วงทศวรรษ 2490 ซึ่งจะทำให้เห็นลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้นตามบทบาทที่เปลี่ยนไปของคนจีนและรัฐไทยว่าสามารถขึ้นมามีอำนาจจนมีบทบาทในการผลิตพื้นที่เมืองได้อย่างไร

1. อำนาจในการผลิตพื้นที่เมือง ก่อนทศวรรษ 2490

1.1 “เมืองแห่งอำนาจรัฐประชาชาติไทย”

ความเปลี่ยนแปลงในทศวรรษ 2480

ก่อนการปฏิวัติสยาม 2475 เมืองต่าง ๆ ในประเทศสยามล้วนถูกรอบงำโดยระบบราชการของสยาม ภายใต้ระบบที่เรียกว่า เทศาภิบาล ได้ดัดแปลงให้ประเทศราชต่าง ๆ และหัวเมืองชั้นนอก สลายไปเป็นหน่วยการปกครองที่เรียกว่า มณฑล ตั้งแต่ทศวรรษ 2430 (Bunnag, 2005, pp. 329-330) ยิ่งเห็นได้ชัดจากประกาศพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องถิ่น ปี พ.ศ. 2442 (Bunnag, 2005, p. 146) ศูนย์กลางของเมืองเดิมล้วนสืบทอดมาจากกลุ่มอำนาจเก่า บางแห่งก็มีตำแหน่งอยู่กลางเมืองที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยจารีต เช่น เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน ฯลฯ หรือบางแห่งก็เติบโตมาพร้อมกับการเป็นหัวเมืองชั้นนอกของสยามอย่างเช่น พิษณุโลก นครสวรรค์ หรือบางส่วนก็เป็นฐานเศรษฐกิจสำคัญที่ผู้มีอิทธิพลทางการค้า อย่างพ่อค้าเชื้อสายจีนในภาคใต้ ได้แก่ ชุมพร ระนอง ตรัง กระทั่งเมืองขุนนางอย่าง เพชรบุรี (Bunnag, 2005, p. 202) เป็นต้น เมืองเหล่านี้จึงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการปกครองเพื่อตอบสนองนโยบายรวมศูนย์อำนาจของรัฐสยามอย่างสมบูรณ์ ผนวกไปกับการชุดรีดทรัพย์ากรจากท้องถิ่นต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ และเคลื่อนย้ายศูนย์กลางเศรษฐกิจในภูมิภาคต่าง ๆ เข้าสู่กรุงเทพฯ โดยเฉพาะเมื่อระบบขนส่งทางรถไฟเคลื่อนตัวไปถึง (Kakisaki, 2007) ดังนั้น เมืองช่วงนี้จึงเน้นไปที่การทำให้ระบบราชการของรัฐไทยได้สถาปนาลงอย่างมั่นคง ไม่ว่าจะเป็นการสร้างศาลาว่าการมณฑล ศาลากลางจังหวัด ศาล โดยเฉพาะในเมืองที่มีเจ้าเมืองแบบจารีตเดิม (Ongsakun, 2009, pp. 541-546) พื้นที่แห่งอำนาจรัฐสยามได้ซ้อนทับลงไปอย่างชัดเจน ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจส่วนหนึ่งได้อยู่ในมือของพ่อค้าจากประเทศ

อาณาจักรอมตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นกิจการไม้สักในภาคเหนือ (Ongsakun, 2009, pp. 523-526) กิจการโรงสีและการเดินเรือขนส่งในภาคกลาง กิจการเหมืองแร่ในภาคใต้ (Pongpajit & Baker, 2003, pp. 22-128) บางแห่งที่อำนาจของทุนตะวันตกเข้มแข็งและมีบทบาททางการเมืองมาก ก็จะมีการตั้งสถานกงสุลขึ้นด้วย เช่น สถานกงสุลอังกฤษและสถานกงสุลฝรั่งเศส ที่จังหวัดเชียงใหม่ (Ongsakun, 2009, p. 546)

หลังปี พ.ศ. 2475 รัฐบาลสยามได้เปลี่ยนการปกครองไปสู่ระบอบประชาธิปไตย แม้ในภาพรวมการเปลี่ยนแปลงของลักษณะทางกายภาพเมืองยังไม่สามารถครอบคลุมไปได้ทั้งประเทศ แต่มีการเริ่มใช้ลักษณะทางกายภาพเพื่อสะท้อนอุดมการณ์ทางการเมือง และระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปในระบอบใหม่ ในระดับสถาปัตยกรรมได้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “งานสถาปัตยกรรมแบบคณะราษฎร” (Phakitnonthakan, 2005) ซึ่งปรากฏในลักษณะต่างๆ เช่น อาคารชั่วคราวที่ใช้สำหรับการแสดงนิทรรศการของหน่วยงานต่าง ๆ ในงานฉลองรัฐธรรมนูญ กล่าวได้ว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่รับใช้อุดมการณ์ของยุคใหม่ว่าด้วยอุดมคติความเสมอภาคที่ทำให้สถาปัตยกรรมปราศจากฐานานุศักดิ์เหมือนอย่างที่เคยเป็นมา ในระดับพื้นที่ก็พบว่าได้มีการเปลี่ยนถนนราชดำเนินอันเคยเป็นเส้นทางการเสด็จพระราชดำเนินของพระมหากษัตริย์ไทยในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่ความหมายใหม่ ซึ่งกลายเป็นพื้นที่แห่งความอารยะที่สอดคล้องไปกับนโยบายรัฐนิยมและเชื้อชาตินิยม (Sirikiatikul, 2010) ในพื้นที่นอกกรุงเทพฯ ยังพบการเปลี่ยนแปลงระดับเมือง

ที่มา: Phakitnonthakan, 2004, p. 343

รูปที่ 1 การจัดวางผังเมืองแบบใหม่ที่ลพบุรี

ได้ในเมืองลพบุรี ที่ทำการวางผังเมืองใหม่ (รูปที่ 1) ในฐานะที่เป็นเมืองยุทธศาสตร์ทางการทหาร (Phakitnonthakan, 2004, pp. 343-347) แม้กระทั่งเมืองยะลาในทศวรรษ 2480 ก็ได้มีการวางผังเมืองใหม่ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับลพบุรี (รูปที่ 2) คือ การวางผังเมืองใหม่ในช่วงปี 2480-2488 (Kulnarong, 2002, pp. 54-55) โดยสร้างเส้นแกนของเมืองขึ้นใหม่มีวงเวียนเป็นจุดศูนย์กลาง ดังนั้น เมืองยุคใหม่ในลักษณะนี้ที่รับใช้อุดมการณ์ระบอบใหม่มีพลังอย่างสูง แต่ยี่นระยะไม่ได้ยาวนานก็ต้องจบความหมายลงไป หลังสงครามโลก ครั้งที่ 2 เช่นเดียวกับโครงการที่รัฐบาลทยอยทอดทิ้งอย่างยิ่งที่จะสร้างเพียงแต่ไม่ได้รับการสานต่อ เช่น พุทธมณฑลที่สระบุรี หรือการสร้างเมืองหลวงใหม่ที่เพชรบูรณ์

1.2 นโยบายทางภูมิรัฐศาสตร์ต่อคนจีนในไทย ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2

หลังจากที่เส้นทางรถไฟกระจายไปทั่วประเทศ ระบบคมนาคมที่เปี่ยมไปด้วยประสิทธิภาพผนวกกับปัจจัยมาจากสภาวะทางเศรษฐกิจที่ดีในสยาม ไม่ว่าจะเป็นการผลิตยางและแร่ดีบุกในภาคใต้ การขยายตัวในกิจการการสีข้าว และเลี้ยงไหม รวมไปถึงการขยายตัวของการค้ากับต่างประเทศ ทำให้เพิ่มความต้องการแรงงานและผู้ชำนาญในการดำเนินงานวิสาหกิจต่าง ๆ ดังที่สกินเนอร์กล่าวว่า ในทศวรรษ 1920 ประเทศสยามมีค่าจ้างแรงงานของประเทศสูงที่สุดในตะวันออก (Skinner, 2005, p. 178) สิ่งเหล่านี้ได้นำทางให้คนจีนไปตั้งรกรากถิ่นฐาน จับจอง

ที่มา: Kulnarong, 2002, p. 54

รูปที่ 2 ผังเมืองในเขตเทศบาลเมืองยะลา

และครอบครองพื้นที่อย่างกว้างขวางไปทั่วประเทศไทย และมีอัตราประชากรเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ สิ่งเหล่านั้นเป็นเงื่อนไขแรก ๆ ที่ทำให้อำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองของจีนเริ่มครอบงำสังคมไทย ชุมชนชาวจีนได้ส่งเงินจำนวนมากกลับไปยังแผ่นดินเกิดไปจนเจือครอบครว ทั้งยังสนับสนุนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภายในประเทศจีนอีก ซึ่งความตระหนักและอ่อนไหวทางชาติพันธุ์และการเมือง ได้ทำให้รัฐสยามตระหนักถึงภัยของชุมชนชาวจีนที่ขยายตัวมากขึ้นทุกที หมุดหมายที่สำคัญก็คือ ในสมัยรัชกาลที่ 6 ชนชั้นนำได้ทำการผลิตความหมายอุดมการณ์ชาตินิยมเพื่อโต้ตอบชาวจีนที่ไม่ยอมกลายเป็นไทยอย่างรุนแรง อย่างไรก็ตามแม้ชาวจีนจะถูกกีดกันมากเพียงใด แต่ก็ยังไม่เดือดร้อนถึงกับต้องถูกบีบให้ทำการย้ายและอพยพถิ่นฐานที่เป็นการหักหาญน้ำใจกันมากเกินไป

คล้ายหลังมาถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ฝันร้ายของชุมชนจีนได้กลายเป็นจริง เมื่อรัฐบาลทหารชาตินิยมได้ปลุกกระแสรักชาติ และชูกระแสชาตินิยมตามคติเชื้อชาตินิยมต่อต้านชาวต่างชาติ โดยเฉพาะเชื้อชาติจีน ในระยะแรกยังเป็นเพียงนโยบายกีดกันผ่านทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง แต่ในที่สุดก็นำไปสู่การคุกคามชุมชนชาวจีนในระดับพื้นที่ได้แก่ การขยายอำนาจเข้าไปคุกคามโรงเรียน โรงพยาบาล สำนักงานหนังสือพิมพ์ ที่ทำการสมาคมจีน ธนาคารจีน ทั้งนี้รวมไปถึงการสั่งปิดหนังสือพิมพ์จีนในช่วงต้นทศวรรษ 2480 ด้วย (Skinner, 2005, pp. 271-272) ที่น่าตกใจก็คือ การทำให้พื้นที่เมืองปลอดจากคนจีน ในการประกาศ “เขตหวงห้าม” ทางยุทธศาสตร์ในปี พ.ศ. 2484 ซึ่งได้ประกาศให้จังหวัดลพบุรี จังหวัดปราจีนบุรี และอำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี เป็นเขตหวงห้ามคนต่างด้าว ซึ่งหมายถึงคนจีนเป็นหลัก โดยอ้างเหตุผลว่า เพื่อความมั่นคงและสงบเรียบร้อยของสาธารณชน เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่ทางยุทธศาสตร์ทางทหารของรัฐบาล ต่อมาบริเวณเทศบาลเมืองโคราช อุบลราชธานี และวารินชำราบ ถูกประกาศเป็นเขตหวงห้ามเช่นกัน ประกาศนี้ให้อำนาจห้ามคนต่างด้าวมิให้เข้าไปในบริเวณดังกล่าว และคนต่างด้าวที่อาศัยอยู่ต้องย้ายออกภายใน 90 วัน (Royal Thai Government Gazette, 1941, No. 58(32), p. 661) (Skinner, 2005, p. 275) กลายเป็นสัญลักษณ์ว่าแดนอีสานก็กลายเป็นพื้นที่ควบคุมคนจีนไปอีกส่วน

จากสถานการณ์สู้รบของญี่ปุ่นในพม่า ปลายเดือนมกราคม ปี พ.ศ. 2486 รัฐบาลได้มีการประกาศเขตหวงห้ามเพิ่มเติมที่ภาคเหนือ 6 จังหวัด คือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง

เชียงราย แพร่ และอุตรดิตถ์ โดยครั้งนี้มีการแจ้งล่วงหน้า 7 สัปดาห์ (Skinner, 2005, p. 278) ประกาศดังกล่าวมีผลอย่างมากที่ผลักดันให้คนจีนส่วนหนึ่งได้อพยพขึ้นเหนือไปยังน่าน และแม่ฮ่องสอน แต่ส่วนใหญ่อาศัยการเดินทางโดยรถไฟ ลงใต้ไปนอกเขตบริเวณที่ห้ามคนต่างด้าว คือ พิษณุโลก สุวรรณโลก และกรุงเทพฯ แม้จะเป็นเวลาสั้นๆ แต่การดำเนินนโยบายเช่นนี้ก็ส่งผลทางจิตวิทยาต่อความไม่มั่นคงของการตั้งถิ่นฐานของคนจีนในภาคเหนือไปแล้ว เมื่อเมืองที่ได้รับการประกาศเขตนั้นเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจของภูมิภาค

เป็นที่น่าสังเกตว่า นโยบายดังกล่าวมิได้เข้มงวดเท่าใดนักกับดินแดนทางใต้ อาจเนื่องด้วยว่าบริเวณดังกล่าวไม่มีบทบาททางยุทธศาสตร์มากนัก ดังที่พบว่าการเดินทางของญี่ปุ่นได้ยกพลขึ้นบกที่ประเทศไทยเพื่อจะขึ้นไปสู่พม่า ทั้งภาคใต้ยังเต็มไปด้วยชาวจีนที่มาตั้งรกรากถิ่นฐานมานาน การยุติกิจกรรมของชาวจีน ตลอดถึงการบีบบังคับให้ย้ายออกจากพื้นที่จึงแทบจะเป็นไปไม่ได้ ความเสียหายทางเศรษฐกิจใหญ่หลวงจะเกิดขึ้น ดังกรณีที่มีการระบุว่า ผลจากการขับไล่ชาวจีนออกจากลพบุรี โคราช และอุบลราชธานี ทำให้เศรษฐกิจเป็นอัมพาตและเกิดความขาดแคลนอาหารอย่างร้ายแรงในเมืองเหล่านั้น ด้วยบทเรียนดังกล่าวใน 2 ปีต่อมา เจ้าหน้าที่ในจังหวัดภาคเหนือให้สิทธิพิเศษแก่เจ้าของโรงงานชาวจีนที่เป็นผู้ผลิตอาหารและสินค้าบริโภค (Skinner, 2005, p. 279) ผ่อนคลายความเคร่งครัดของนโยบายลงเพื่อการเดินต่อไปได้ของระบบการผลิตและบริโภคของเมือง

ในทศวรรษนี้จึงเป็นช่วงที่รัฐมีบทบาทมากในการผลิตพื้นที่เมือง การดำเนินนโยบายชาตินิยมที่กีดกันอำนาจทางเศรษฐกิจของคนจีน ทำให้พวกเขาเหล่านั้นแทบไม่มีบทบาทในการผลิตพื้นที่ทางสังคมที่เป็นพื้นที่เมือง แต่หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 บทบาททางเศรษฐกิจของคนจีนที่ขยายตัวขึ้นมาก ทำให้กลุ่มนายทุนจีนกลายเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการผลิตพื้นที่ทางสังคมขึ้น

2. อำนาจในการผลิตพื้นที่เมือง ทศวรรษ 2490

2.1 อำนาจฝ่ายรัฐ

2.1.1 บทบาทของรัฐต่อความเปลี่ยนแปลงความเป็นเมืองหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

แม้การขยายอำนาจรัฐลงไปควบคุมพื้นที่ทางเศรษฐกิจและสร้างความเป็นศูนย์กลางการปกครองให้

กระจายตัวไปครอบคลุมทั่วประเทศจะเป็นความปรารถนา และความใฝ่ฝันของรัฐสมัยใหม่โดยทั่วไป แต่กระนั้นรัฐไทย ก็ยังไม่สามารถข้ามขีดจำกัดทางงบประมาณ การสื่อสาร และการคมนาคมได้ ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เราทราบกันดี ถึงนโยบายชาตินิยมที่ชูเชื้อชาติไทยที่แข็งแกร่ง รวมไปถึง การประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ผ่านการสื่อสารภาครัฐอย่างเป็นระบบ แต่อำนาจของรัฐที่ขยายตัวลงไปในพื้นที่ห่างไกลออกไปแล้ว จัดได้ว่าค่อนข้างไร้เอกภาพและไร้ประสิทธิภาพ ดังนั้นใน ทศวรรษ 2480 แม้รัฐไทยจะสามารถขยายอำนาจรุดลงไป ได้อย่างยิ่งถึงพริกถึงขิง แต่กระนั้นก็ยังอยู่ในระดับอุดมการณ์ และสัญลักษณ์ของความเป็นชาติไทยที่เป็นเอกภาพอยู่ จินตนาการมากกว่า

บุคลการของกระทรวงมหาดไทยตามหน้าที่แล้ว มีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวแทนอำนาจรัฐ และผู้นำของ พื้นที่ในฐานะของข้าราชการฝ่ายปกครอง บทบาทของพวกเขา ในนามนายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นผู้ดูแลท้องที่ บำบัดทุกข์บำรุงสุขทั่วไปรวมไปถึงอาจมีการปราบปราม โจรผู้ร้าย แต่ภารกิจดังเล็ก ๆ น้อย ๆ เหล่านั้น กลับเทียบ ไม่ได้เลยกับสภาพสังคมหลังสงครามที่เปลี่ยนให้ท้องที่ ต่าง ๆ กลายเป็นแหล่งเพาะชุมโจร และอาชญากรรม สอดคล้องกับเรื่องเล่าเกี่ยวกับ “เสือ” ในยุคดังกล่าวไม่ว่า จะเป็นตำนานเสือฝ้าย เสือดำ เสือใบ เสือมเหศวร ฯลฯ มีบางพลีอดกล่าวไว้ว่า การเกิดขึ้นของ “ขุนโจร” หรือ “เสือ” มาจากภาวะบีบคั้นจากผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือพลีอดที่คล้ายกับโรบินฮูดในการ “ปล้นคนรวยช่วยคนจน” สาเหตุหลักมาจากภาวะอดอยาก ยากแค้น และการขยายตัวของอาชญากรรมที่มาจากอาวุธ สงครามที่ตกทอดมาจากสงครามโลกครั้งที่ 2 (Soontravanich, 2005) แม้จะมีตำแหน่งเจ้าหน้าที่ตำรวจประจำอยู่ ก็ถือว่ายังขาดแคลนกำลังพลอยู่ยิ่งมาก ดังนั้น หลัง สงครามโลกครั้งที่ 2 อำนาจการปกครองผ่านกระทรวง มหาดไทย ได้ขยายตัวสูงขึ้น เห็นได้จากการจัดตั้งภาคการ ปกครองเพิ่มขึ้นจาก 5 ภาค เป็น 9 ภาค ในปี พ.ศ. 2492 รวมถึงตั้งอำเภอและกิ่งอำเภอเพิ่มขึ้นอย่างมากในปี พ.ศ. 2494 ทั้งกำหนดให้แต่ละกิ่งอำเภอมีปลัดอำเภอประจำอยู่ อย่างน้อยอำเภอละ 5 คน (Larpkasorn, 1990, p. 44) ในเวลา ไกล่ลับกันวิชาประวัติศาสตร์สมัยใหม่ได้รับอิทธิพลจากสหรัฐอเมริกา เช่นเดียวกับวิชาสาขาอื่นๆ ตัวอย่างที่ชัดเจนก็คือ การปรับ โครงสร้างการเรียนการสอนของคณะต่างๆ ในมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2492 มีการจัดตั้งคณะนิติศาสตร์ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี คณะรัฐศาสตร์ และคณะ

เศรษฐศาสตร์ (Kasetsiri et al., 1992, p. 148) ซึ่งกลายเป็น ชุดความรู้สำคัญที่เข้ามารองรับสภาพสังคมในการจัดการ ควบคุมท้องที่ อย่างไรก็ตามก็ตีมีการตั้งข้อสังเกตถึงนัยยะ ทางการเมืองของการจัดตั้งคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัยว่า กลุ่มนิยมเจ้าได้ผลักดันให้จัดตั้งเพื่อให้ สถาบันดังกล่าวเป็นฐานต่อรองทางการเมืองกับ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองที่เป็นฐาน อำนาจของปรีดี พนมยงค์ กว่าที่จะผ่านการพิจารณาจากสภา ผู้แทนราษฎรก็ถูกอภิปรายโจมตี “ระลอกแล้วระลอกเล่า” (Larpkasorn, 1990, p. 43) ขณะที่รัฐศาสตร์แบบอเมริกัน ให้ความสำคัญกับการแยกการเมืองกับการบริหารออกจากกัน โดยเห็นว่านักการเมืองไม่ควรเข้ามาก้าวท้าวการบริหาร แต่ ควรจะเป็นหน้าที่ของข้าราชการประจำที่มีความรู้และได้รับการ ฝึกฝนมาโดยตรง (Photpun, 2000, pp. 107-108)

บทบาทข้าราชการฝ่ายปกครอง จึงมีความโดดเด่น เป็นอย่างสูงต่อการเป็นผู้นำสร้างความเปลี่ยนแปลงใน พื้นที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะศูนย์กลางและความเป็นเมือง อย่างไรก็ตามบทบาทของข้าราชการฝ่ายปกครองเหล่านี้ ก็มิสามารถยืนหยัดได้อย่างเข้มแข็งด้วยตัวเอง การที่พวกเขา มีเพียงอำนาจและความมุ่งมั่น แต่ขาดแคลนงบประมาณ ในการดำเนินการ ทำให้พวกเขาจำเป็นที่จะต้องผูกความสัมพันธ์กับนายทุนท้องถิ่นซึ่งส่วนใหญ่แล้วล้วนเป็น นายทุนจีนเพื่อให้การปกครองท้องที่และการจัดกิจกรรม ต่าง ๆ เป็นไปได้อย่างราบรื่นพอประมาณ

2.1.2 กฎหมายเพื่อความปลอดภัยของ “พื้นที่เมือง”

การเติบโตของตัวเมืองเห็นได้จาก พระราชบัญญัติ ควบคุมการก่อสร้างอาคาร พ.ศ. 2479 อันเป็นกฎหมายที่ ว่าด้วยการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมในด้านกายภาพของ “เมือง” โดยแท้ เนื่องจากเป็นกฎหมายที่วางมาตรฐานการ ปลูกสร้างที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างอาคาร กับถนน ตรอก ทางเท้า ที่ว่างอื่น ๆ อาคารต่างเจ้าของ ฯลฯ ซึ่งทั้งปวงนี้วางความสัมพันธ์อยู่บนอำนาจของเจ้าหน้าที่ของรัฐ การก่อสร้างอาคารใดๆ จึงจำเป็นที่จะต้องขออนุญาตจาก รัฐเสียก่อน แต่กระนั้นกฎหมายฉบับนี้มีเงื่อนไขการบังคับใช้ ในการควบคุมและจัดการกับสภาพกายภาพของอาคารและเมือง ดังมาตรา 2 แห่งพระราชบัญญัติที่ว่า “มาตรา 2 ให้ใช้ พระราชบัญญัตินี้ตั้งแต่วันประกาศโดยพระราชกฤษฎีกา ซึ่งจะได้กำหนดตามควรแก่สภาพท้องที่เป็นแห่ง ๆ ไป” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2491-2500 จึงได้มีการประกาศพระราชกฤษฎีกา ทั้งหมด 77 แห่งที่กระจายอยู่เกือบทั้งประเทศ แบ่งเป็น

เทศบาลนคร 2 แห่ง เทศบาลเมือง 53 แห่ง เทศบาลตำบล 7 แห่ง และเขตบางท้องที่ที่ไม่สามารถระบุได้ในเขตเทศบาลอีก 5 แห่ง

ดังนั้น หลังสงครามจึงพบว่า เมืองต่าง ๆ ได้ขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว ทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณ ขณะเดียวกันสภาพความเป็นอยู่ในเมืองที่หนาแน่นของคนจีน นำไปสู่ความเสี่ยงในการเกิดอัคคีภัย หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดเหตุไฟไหม้ตลาดในตัวเมืองอันเป็นย่านอยู่อาศัยของคนจีนเกิดขึ้นบ่อยครั้ง จึงไม่แปลกที่จะมีการด่วนสรุปว่าคนจีนเป็นต้นเหตุเพลิงไหม้ ดังที่พบหลักฐานว่ามีการรณรงค์ต่อต้านจีนในปี พ.ศ. 2496 ในการห้ามคนจีนอยู่ในที่ที่มีเพลิงไหม้ (Skinner, 2005, p. 377) สิ่งเหล่านี้ยิ่งตอกย้ำว่าคนทั่วไปเห็นว่าคนจีนและชุมชนจีนเป็นต้นเหตุของอัคคีภัยในเมือง ได้มีการบันทึกเหตุการณ์ไฟไหม้ตั้งแต่หลังสงครามเป็นต้นมา ดังตารางที่ 1

เหตุการณ์เพลิงไหม้ครั้งใหญ่ที่ปรากฏเป็นข่าวสำคัญคือ ไฟไหม้ตลาดที่พิษณุโลกในปี พ.ศ. 2500 ที่เรียกกันว่า “ไฟส่งพุทธกาล” ตามข่าวรายงานว่าเกิดเหตุเพลิงไหม้ตั้งแต่เวลา 9.30 น. ถึงเวลา 18.30 น. หลังจากที่ไม่มีการบ้านเรือนทำให้ไหม้ต่อไปเป็นพื้นที่กว่า 400 ไร่ สูญเสียตลาดทั้งหมด โรงภาพยนตร์ 2 แห่ง ดึงแถวสองฟากถนนบรมไตรโลกนาถ ประชากรกว่า 6,600 คน ไร้ที่อยู่อาศัย (Jantasiri, 1978, pp. 17-19) กล่าวได้ว่า พื้นที่ประสบเหตุเพลิงไหม้ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ตลาดใจกลางเมือง ดังที่กล่าวมาแล้วว่าบริเวณดังกล่าวเป็นทำเลทองในการค้าขายของคนจีน อีกด้านหนึ่งคนจีนมีส่วนสำคัญในการเจริญเติบโตของเมืองในสังคมไทย ทำให้เมืองปรากฏความสำคัญในฐานะศูนย์กลางการบริหารการผลิตและบริการมากขึ้นทุกขณะ แต่การขยายตัวดังกล่าวในอีกแง่หนึ่งแล้วนำมาซึ่งการอยู่อาศัยอย่างแออัด และการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างไม่ได้มาตรฐาน อันเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดเพลิงไหม้ในเขตตัวเมือง ย่านตลาด อันส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพของเมืองอย่างเป็นรูปธรรม

ดังนั้น ความกระตือรือร้นในการควบคุมอัคคีภัยของรัฐบาลไทย จึงปรากฏออกมาในรูปแบบของกฎหมาย ได้แก่ พระราชบัญญัติการผังเมืองและชนบท พ.ศ. 2495 และพระราชบัญญัติควบคุมการก่อสร้างในเขตเพลิงไหม้ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2496 อย่างไรก็ตาม การจัดการยังไม่มียกของรั้วที่เห็นผลอย่างชัดเจนในการจัดการแก้ไขปัญหาเพลิงไหม้ย่านชุมชน แต่ที่น่าสนใจคือเครือข่ายของชาวจีนที่มีความกระตือรือร้นด้านเครือข่ายบรรเทาสาธารณประโยชน์ ในนามมูลนิธิหัวเคี้ยวป๋อเด็กเชียงตั้งแห่งประเทศไทย (จดทะเบียนต่อกระทรวงมหาดไทยในราว ปี พ.ศ. 2480) ซึ่งได้มีบทบาทในการช่วยเหลือผู้ประสบเหตุเพลิงไหม้ โดยทางมูลนิธิได้มี

ตารางที่ 1 แสดงสถานที่ที่เกิดเหตุอัคคีภัยทั่วประเทศไทย ตั้งแต่ปี 2489 – 2500

ปีที่	เดือน	สถานที่ที่เกิดเหตุอัคคีภัย
2489	-	วงเวียน 22 กรกฎาคม ³
2490	มกราคม	ต.มหาชัย อ.เมือง สมุทรสาคร ²
	เมษายน	ต.ปากน้ำ อ.ปากน้ำ ชุมพร ²
2491	กุมภาพันธ์	ต.บ้านดอน อ.เมือง สุราษฎร์ธานี ²
	กุมภาพันธ์	ต.บางคล้า อ.บางคล้า ฉะเชิงเทรา ² (ตลาดโรงเหล้า3)
	-	ตลาดมหาชัย สมุทรสาคร ³
	-	ตลาดศรีราชา ชลบุรี ³
	-	หลังโรงภาพยนตร์แคปปิตอล พระนคร ³
	-	หน้าโรงพยาบาลกลาง ต.วรจักร พระนคร ³
2492	พฤษภาคม	ต.บางมูลนาก อ.บางมูลนาก พิจิตร ²
	กรกฎาคม	ต.ดอนขม้น อ.ท่ามะกา กาญจนบุรี ²
2493	พฤษภาคม	ต.ท่าราบ อ.เมือง เพชรบุรี ²
	มิถุนายน	ต.หาดใหญ่ อ.หาดใหญ่ สงขลา ²
	ตุลาคม	ต.มหาชัย อ.เมือง สมุทรสาคร ²
2494	สิงหาคม	ต.อัมพวา อ.อัมพวา สมุทรสงคราม ²
	ธันวาคม	ต.ท่าข้าม อ.พุนพิน สุราษฎร์ธานี ²
	-	ซอยย่งเฮง ตลาดเก่า พระนคร ³
2495	มกราคม	ต.คูหาสวรรค์ อ.เมือง พัทลุง ²
	-	ตลาดจันทคาม ปราจีนบุรี ³
	-	สะพานเหลือง พระนคร ³
	-	ศรีสะเกษ ³
	-	ผ่านฟ้า พระนคร ³
	-	บ้านแขกบางลำพู พระนคร ³
-	ตลาดนครนายก พระนคร ³	
2496	กุมภาพันธ์	ต.ตลาดเหนือ อ.เมือง ภูเก็ต ²
	พฤษภาคม	ต.มะขามหย่ง อ.เมือง ชลบุรี ²
	กรกฎาคม	ต.แม่สาย อ.แม่สาย เชียงราย ²
	สิงหาคม	ต.มหาพฤฒาราม อ.บางรัก พระนคร ²
	ตุลาคม	ต.ตะพานหิน อ.ตะพานหิน พิจิตร ²
	ตุลาคม	ต.มุกดาหาร อ.มุกดาหาร นครพนม ²
2497	มีนาคม	ต.บ้านหมี่ อ.บ้านหมี่ ลพบุรี ²
2498	สิงหาคม	ต.โพธาราม อ.โพธาราม ราชบุรี ²
2499	พฤษภาคม	ต.แม่สาย อ.แม่สาย เชียงราย ²
2500	มกราคม	อ.เมือง พิษณุโลก ⁴
	พฤษภาคม	ต.ในเมือง อ.เมือง ชัยนาท ²
	มิถุนายน	ต.เมืองพาน อ.พาน เชียงราย ²

การเก็บสถิติเอาไว้ว่าในปี พ.ศ. 2485-2518 ได้เกิดอัคคีภัยขึ้นทั่วประเทศ 585 ครั้ง (Taerakitsakun, 1993, pp. 129-130) สถิติเหล่านี้ยังยืนยันถึงความเอาใจใส่ต่อเหตุอัคคีภัยของมูลนิธิ ยิ่งทำให้เห็นได้ชัดเจนว่า เพลิงไหม้ในตลาดนั้นส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของชาวจีนในไทยอย่างแจ่มชัด ทำให้มูลนิธิได้มีส่วนสำคัญในการจัดการสงเคราะห์และบรรเทาเหตุร้ายจากอัคคีภัยอย่างสำคัญ หลังจากไฟไหม้ครั้งใหญ่แต่ละครั้ง สามารถมองอีกด้านหนึ่งได้ว่าเป็นการลบล้างความแออัดยัดเยียดในตัวเมือง ส่งผลให้เกิดพื้นที่ว่างใหม่ๆ เปิดโอกาสให้เกิดการสร้างตึกแถว มีการสร้างอาคารใหม่ที่มีความโอ่อ่าแทนอาคารขนาดเล็กที่เก่าแก่ทรุดโทรม ซอมซ่อ ให้กลายเป็นอาคารพาณิชย์ที่ชาวจีนใช้ทำธุรกิจหรือค้าขายในระดับใหญ่ และมั่นคงมากขึ้นกว่าเดิม

ที่มา: www.jathawee.com/flash/gall/img19.jpg

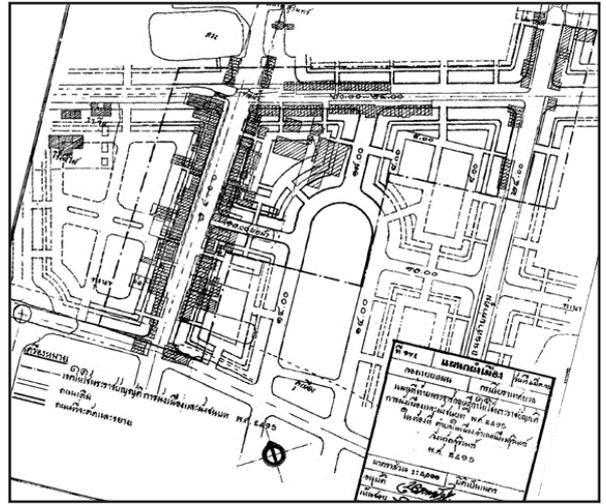
รูปที่ 3 ไฟไหม้กลางตลาดเมืองพิษณุโลกปี 2500

2.1.3 กฎหมายผังเมืองและผังชนบท

การที่รัฐบาลตราพระราชบัญญัติการผังเมืองและผังชนบท พ.ศ. 2495 สะท้อนให้เห็นสำคัญของรัฐบาลที่มีความคิดที่จะจัดการกับพื้นที่ทางกายภาพ แม้โดยชื่อกฎหมายคล้ายกับว่าได้ให้ความสำคัญกับการควบคุมและจัดการทั้ง “เมือง” และ “ชนบท” แต่โดยสาระแล้วคือเครื่องมือในการบริหารจัดการเมืองนั่นเอง ดังความประสงค์ของพระราชบัญญัติที่ได้กล่าวไว้ ดังนี้ (Royal Thai Government Gazette, 1953, No. 70 (14), pp. 244-245)

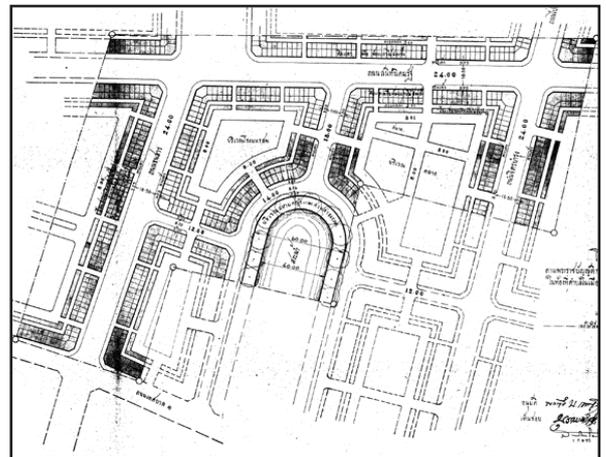
“เพื่อสร้างเมืองขึ้นใหม่...เพื่อสร้างเมืองหรือส่วนของเมืองขึ้นแทนเมืองหรือส่วนของเมืองที่ได้รับความเสียหาย เพราะไฟไหม้ แผ่นดินไหว หรือภัยพิบัตินานหรือ...เพื่อบูรณะที่ดินเมือง หรือที่ดินชนบทอันระบอบเขตไว้หรือจัดใหม่ หรือจัดให้ดียิ่งขึ้นซึ่งสุลักษณะหรือความสะดวกสบายในเขตนั้น หรือเพื่อส่งเสริมการเศรษฐกิจ หรือสงวนไว้ซึ่งอาคารเศรษฐกิจ หรือสงวนไว้ซึ่งอาคารที่มีอยู่หรือวัตถุอันอันมีค่าที่น่าสนใจในทางสถาปัตยกรรม

ประวัติศาสตร์ หรือศิลปกรรม หรือภูมิประเทศที่งดงาม หรือที่มีคุณค่าน่าสนใจในทางธรรมชาติ รวมทั้งต้นไม้เดี่ยวหรือต้นไม้หมู่”

ที่มา: Royal Thai Government Gazette, 1952, No. 69(43), p. 833

รูปที่ 4 ภาพแผนผังแนบตาม “พระราชกฤษฎีกาให้ใช้พระราชบัญญัติการผังเมืองและชนบท พ.ศ. 2495 ในท้องที่ตำบลในเมืองอำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. 2495” เพื่อสร้างส่วนของเมืองขึ้นแทนส่วนที่ได้รับความเสียหายเพราะไฟไหม้ในปี พ.ศ. 2495

ที่มา: Royal Thai Government Gazette, 1954, No. 71(19), p. 530

รูปที่ 5 ภาพแผนผังแนบตาม “พระราชบัญญัติให้ใช้โครงการผังเมือง ในท้องที่ตำบลในเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. 2497”

ประเด็นการจัดทำผังเมือง นอกจากกฎหมายฉบับนี้ก็เช่นเดียวกับระบบสาธารณูปโภคทั้งหลายคือยังไม่สามารถปฏิบัติการจัดทำผังเมืองได้ ด้วยปัญหาการขาดงบประมาณและผู้เชี่ยวชาญ กฎหมายจึงยังไม่สามารถทำให้เห็นถึงประสิทธิภาพที่สามารถปฏิบัติได้จริง ตัวอย่างสำคัญคือกรณีไฟไหม้เมืองสุรินทร์ ในปี พ.ศ. 2495 ได้มีการตราพระราชกฤษฎีกาให้ใช้

พระราชบัญญัติการผังเมืองและชนบท พ.ศ. 2495 โดยมีวัตถุประสงค์ “เพื่อสร้างส่วนของเมืองขึ้นแทนส่วนของเมืองที่ได้รับความเสียหายเพราะไฟไหม้” โดยมอบหมายให้กรมโยธาเทศบาลทำโครงการเขียนแบบฟื้นฟูเมืองภายใน 60 วัน โดยมีแผนผังแสดงให้เห็นถึงพื้นที่ที่ถูกเพลิงไหม้ (Royal Thai Government Gazette, 1952, No. 69(43), p. 833) จนกระทั่งปี พ.ศ. 2497 มีการออกพระราชบัญญัติให้ใช้โครงการผังเมือง ในท้องที่ตำบลในเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. 2497 (Royal Thai Government Gazette, 1954, No. 71(19), p. 530) ที่ประกาศว่า สมควรให้ใช้บังคับโครงการผังเมืองโดยมีแนวทางที่จะฟื้นฟูพื้นที่เมืองขึ้นใหม่ด้วยการวางผัง และในโอกาสเดียวกันก็ได้เสนอออกแบบพื้นที่ต่อเนื่องจากเขตไฟไหม้ด้วย เพื่อให้มีสัญลักษณ์และความสะดวกสบายยิ่งขึ้น (Royal Thai Government Gazette, 1954, No. 71(85))

นอกจากการควบคุมจัดการเรื่องเมืองแล้ว รัฐบาลมีความพยายามที่รื้อฟื้นศูนย์กลางอำนาจรัฐที่ถูกทำลายลงในสถานการณ์สงครามโลก ด้วยการกำหนดนโยบายที่จะปรับปรุงซ่อมแซมอาคารราชการต่างๆ ตามที่ คณะรัฐมนตรีได้ลงมติ วันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2491 ให้กระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ เตรียมจัดทำแผนการซ่อมสร้างสถานที่ราชการ มีการสำรวจอาคาร กระทรวงกลาโหมเสนอแผนประมาณการเงินสูงสุดเป็นเงิน 314,433,533 บาท รองลงมาคือ กระทรวงมหาดไทย 83,685,680 บาท ซึ่งรวมไปถึงอาคารศาลากลางจังหวัด 13 หลัง ที่ว่าการอำเภอ 72 หลัง ที่ว่าการกิ่งอำเภอ 24 หลัง และบ้านพักข้าราชการต่างๆ ในส่วนภูมิภาค 1,510 หลัง สาเหตุที่จะต้องทำการซ่อมสร้างก็คือสถานที่ราชการบางแห่งไม่มี ต้องอาศัยตามโรงเรียนและศาลาวัดอยู่ บางแห่งก็พังทลาย เนื่องจากในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เงินจำนวนมากในช่วงเวลาดังกล่าว เป็นไปได้ยากที่จะอนุมัติให้กับทุกโครงการ อย่างไรก็ตาม ในหนังสือราชการที่ น.335/2492 ลงวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2492 ระบุถึงความสำคัญของสถานที่ราชการในฐานะที่แสดงถึงเกียรติศักดิ์ของประเทศชาติในกรณีที่ชาวต่างประเทศได้มาพบเห็น (กจข. (2) สร.0201.65/46) ด้วยงบประมาณที่มหาศาลทำให้ต้องแบ่งงบประมาณใช้เงินตามความจำเป็นก่อนหลังเป็น 3 บัญชี ที่น่าสังเกตคือสถานที่ราชการที่ยังไม่มีอาคารเป็นของตนเองคือ ศาลากลางจังหวัด 2 หลัง ได้แก่ จังหวัดยะลา และสุราษฎร์ธานี ซึ่งทั้ง 2 แห่งอาศัยโรงเรียนจีน ไม่เพียงเท่านั้นมีการระบุไว้ว่าทุตเงินขอสถานที่คืน นอกจากนั้นยังรวมไปถึงที่ว่าการอำเภอ จำนวน 12 หลัง และที่ว่าการ

กิ่งอำเภอ จำนวน 15 หลัง ซึ่งประสบปัญหาจากการไม่มีพื้นที่เป็นของตนเองต้องอาศัยหน่วยงานอื่น

สิ่งที่น่าสนใจ คือ การสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการเปลี่ยนแปลงเมืองผ่านการกระทำของข้าราชการฝ่ายปกครองส่วนภูมิภาค ที่เป็นฝ่ายริเริ่มการเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์ที่มีอำนาจแต่ขาดงบประมาณสนับสนุนการทำงาน ความสามารถในการฟื้นฟูสถานที่ราชการจึงเป็นไปได้ตามศักยภาพของผู้นำที่สามารถจะประสานประโยชน์ภายในท้องถิ่นเป็นหลัก การริเริ่มสร้างหอนาฬิกาประจำเมือง แม้จะเป็นการดำเนินการโดยภาครัฐ แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับตัวเมือง ตัวเทศบาลที่กำลังขยายตัวในปลายทศวรรษ 2490 รัฐบาลเลือกที่จะใช้หอนาฬิกาประจำเมืองในฐานะสัญลักษณ์ของคติเรื่องเวลาสมัยใหม่ที่มีชีวิตที่ “ผูกพันอยู่กับเวลา” และเพื่อให้เป็น “ผู้ตรงต่อเวลา” (Royal Thai Government Gazette, 1955, No. 72(94), pp. 2943-2944) ขณะที่รัฐบาลก็เห็นว่าเป็นประโยชน์แก่ประชาชน และเชื่อว่าการตรงต่อเวลาจะเป็นการส่งเสริม “วัฒนธรรม” ที่สำคัญ ด้วยเหตุนี้จึงเลือกใช้หอนาฬิกาเมือง หรือหอนาฬิกาสาธารณะเป็นสิ่งก่อสร้างที่เป็นตัวแทนสำคัญ และมีคำสั่งให้เทศบาลทุกแห่งพิจารณาสร้างหอนาฬิกามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2497 เป็นต้นมา ในปี พ.ศ. 2495 มีอยู่ 6 แห่ง ที่ดำเนินการสร้างเสร็จแล้วคือ เทศบาลตำบลเบตง จังหวัดยะลา เทศบาลเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ เทศบาลเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ เทศบาลตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เทศบาลเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เทศบาลนครธนบุรี จังหวัดธนบุรี และที่กำลังดำเนินการอยู่คือ เทศบาลตำบลศรีราชา ชลบุรี เทศบาลเมืองพระประแดง สมุทรปราการ เทศบาลเมืองพนัสนิคม ชลบุรี เทศบาลเมืองราชบุรี เทศบาลเมืองหาดใหญ่ สงขลา เทศบาลเมืองสระบุรี เมืองสิงห์บุรี เทศบาลเมืองเชียงใหม่ เทศบาลเมืองสุราษฎร์ธานี เทศบาลตำบลนาสาร สุราษฎร์ธานี เทศบาลเมืองสุโขทัย เทศบาลเมืองตาก และเทศบาลเมืองลำปาง

จากข้อสังเกตเบื้องต้นจะเห็นได้ว่าหอนาฬิกาจะตั้งอยู่บริเวณจุดสำคัญของเมืองในที่สาธารณะ โดยเฉพาะที่เป็นวงเวียนกลางเมือง อาจกล่าวได้ว่าหอนาฬิกา นอกจากจะมีนัยยะถึงคติเวลาแบบใหม่แล้ว ยังเป็นส่วนเติมเต็มขององค์ประกอบเมืองให้มีความหมายที่ลงตัวมากขึ้นอีกด้วยถึงกระนั้นตามนโยบายดังกล่าวก็ไม่สามารถจะผลักดันให้สร้างสำเร็จได้ทั่วประเทศ ด้วยปัญหาความพร้อมของงบประมาณแต่ละเทศบาล กว่าที่การดำเนินการจะแล้ว

เสรีจกัต้องรอไปจนถึงในทศวรรษต่อมา แต่อย่างไรก็ตาม แทนที่หอนาฬิกาประจำเมืองจะเป็นลักษณะที่แสดงความเป็นเมืองหรือท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วยข้อจำกัดของบุคลากรในการออกแบบและก่อสร้าง ทำให้รูปแบบของหอนาฬิกาไม่ถึงกับแตกต่างกันมากนักด้วยลักษณะการใช้งาน และความหมายที่แฝงอยู่ หอนาฬิกาประจำเมืองจึงสะท้อนลักษณะถึงความเป็น “เมืองแห่งการค้าและบริการ” ได้เป็นอย่างดี ขณะที่พื้นที่ของราชการในต้นทศวรรษ 2490 นั้น ขบเขาสื่อมถอย เนื่องจากขาดแคลนงบประมาณในการซ่อมแซมและก่อสร้าง

ปฏิบัติการของภาครัฐในทศวรรษนี้ได้ให้ความสำคัญกับการสร้างตัวตนของรัฐในการเข้าไปผลิตพื้นที่เมือง รวมไปถึงการบัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเมืองขึ้นมารองรับกับปรากฏการณ์การขยายตัวของเมือง ไม่เพียงเท่านั้นนโยบายของรัฐ ยังมีได้มีทัศนคติที่เป็นลบต่อชาวจีนมากเท่าทศวรรษที่แล้ว ท่ามกลางการขยายตัวของทุนเงินมากขึ้นอีกด้วย

2.2 การขยายตัวของทุนจีนและการผลิตพื้นที่เมือง

2.2.1 ระบบเศรษฐกิจและเครือข่ายทางการค้าของนายทุนจีนที่มีผลต่อความเป็นเมืองในทศวรรษ 2490

บทบาททางเศรษฐกิจของนายทุนจีนได้ขยายตัวอย่างมากตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สอง จากเดิมที่ธุรกิจอยู่ในมือชาวตะวันตกก็หยุดชะงักหรือถอนตัวออกไป ซึ่งได้ทำให้เกิดสภาพ “สูญญากาศทางเศรษฐกิจ” เปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการภายในประเทศเข้าไปครอบครองกิจการธนาคารและการขนส่งที่เดิมพ่อค้าตะวันตกเคยเป็นใหญ่ และยังขยายกิจการไปสู่ธุรกิจอื่น ๆ เช่น ธุรกิจนำเข้าและขายปลีก ตัวแทนการค้าและสร้างโรงงานใหม่ๆ (Pongpajit & Baker, 2003, pp. 138-139) ช่วงสงครามยังมีชาวจีนที่ทำธุรกิจกับญี่ปุ่นอีกด้วย การค้าขายเก็งกำไรในช่วงสงครามและหลังสงคราม ทำให้มีนายทุนจำนวนไม่น้อยที่สามารถสะสมทุนจากการค้าขายในช่วงเวลาดังกล่าวจนกลายเป็น “เศรษฐีสงคราม” และสามารถพัฒนาไปสู่การเป็นผู้นำในธุรกิจและอุตสาหกรรมต่างๆ ยักษ์ใหญ่ของประเทศในเวลาต่อมา (Sakullio, 2009, pp. 29-30) ไม่ว่าจะเป็น เทียม โชควัฒนา สุกรี โพธิ์รัตนังกูร ถาวร พรประภา ชิน โสภณพนิช เกียรติ ศรีเฟื่องฟู อูเทน เตชะไพบูลย์ ตระกูลจิราธิวัฒน์ วิทย์ วิริยะประไพกิจ และสุกรี อัมภราธร เป็นต้น

นายทุนจีนไม่เพียงแต่จะขยายปีกความมั่งคั่งจนเป็นเจ้าของระดับประเทศ แต่ยังคงขยายตัวสั่งสมทุนใน

ภูมิภาคต่าง ๆ อีกด้วย (Sakullio, 2009, pp. 30-32) ได้แก่ ภาคเหนือ พบว่า พ่อค้าชาวจีนในจังหวัดลำปาง รั้วรยมาจากภาวะความขาดแคลนสินค้าจำเป็นในระหว่างสงคราม ซึ่งมีพ่อค้าหลายคนที่ได้กำไรอย่างงามจากการนำสินค้าเหล่านี้มาขาย เช่น ตระกูลจิระสันติการ (Yonok Culture Foundation, Yonok College, 1994, pp. 13-16) ที่เชียงใหม่ นอกจากการค้าขายสินค้าทั่วไปแล้ว พ่อค้าและผู้มีทุนบางกลุ่มได้กว้านซื้อสินค้าที่มีราคาถูกในช่วงสงครามเพื่อขายในราคาแพงเมื่อสงครามยุติลง เช่น รั้ว ศักดาทร หันมาลงทุนผลิตสินค้าที่ขาดแคลนในช่วงสงคราม เช่น สบู่ เทียนไข และสินค้านิรณิยม เช่น หมวก ร่ม พร้อมกับได้กว้านซื้อหนังสือสัตว์ เช่น หนังสือ เก็บสะสมไว้เป็นจำนวนมาก เมื่อสงครามโลกสิ้นสุดลงนายรั้ว ขายหนังสือให้กับตลาดฮ่องกงได้กำไรอย่างมาก ตระกูลนิมมานเหมินท์ก็ได้ลงทุนเกี่ยวกับการเก็งกำไรไม้ซุง ซึ่งปรากฏว่าได้กำไรที่คุ่มทุนอย่างยิ่ง ภาคเหนือตอนล่างอย่างนครสวรรค์ ก็พบว่ามีนายทุนการค้าที่สะสมทุนกับการค้าขายกับญี่ปุ่นในช่วงสงคราม ได้แก่ สวัสดิ์ ไม่ไทย ที่ทำการรับเหมาก่อสร้างกับญี่ปุ่นจนกลายเป็นเจ้าของโรงแรมสวัสดิ์ไม่ไทยในอดีต ซึ่งปัจจุบันได้ขยายกิจการและกลายเป็นที่ตั้งของของโรงแรมไอราวัน ในปัจจุบันนี้ เองหลิมและซุ่นเส็ง (อโนดาต) ทำธุรกิจรับเหมาก่อสร้างกับญี่ปุ่นเช่นเดียวกัน ตระกูลศิริวิริยะกุล สะสมทุนจากการตั้งร้านขายของชำทั้งค้าปลีกและค้าส่ง เมื่อสบโอกาสจึงรับซื้อโรงงานน้ำตาลที่กำลังขาดทุนและเจ้าของคิดจะเลิกกิจการที่ตำบลท่ามะเกลือ แล้วตั้งเป็น บริษัท รวมผลอุตสาหกรรม จำกัด ต่อมาเมื่อได้กำไรจากอุตสาหกรรมน้ำตาลกลายเป็นนายทุนอุตสาหกรรมและสามารถก้าวไปสู่ทุนการเงินโดยได้ตั้งบริษัทร่วมทุนและการเครดิต นครสวรรค์ จำกัด ขึ้นมา เป็นต้น สำหรับภาคใต้ นอกจากการแสวงหากำไรจากการค้าในช่วงสงครามแล้ว กลุ่มทุนเงินทางใต้ยังเติบโตด้วยทุนจากการสัมปทานเหมืองที่มีมูลค่ามหาศาลอีกด้วย เช่น จูดี บุญสูง ผู้ทำธุรกิจเหมืองแร่ดีบุกที่สำคัญ ณ อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา นายปัญญา งานทวี นายทุนท้องถิ่นค้าขายที่สำคัญในจังหวัดภูเก็ต หลวงอนุภาส ภูเก็ตการ หรือจินหวน หงษ์หยก นายทุนภูเก็ต ขุนเศรษฐภักดี เป็นนายทุนใหญ่ท้องถิ่น ผู้ประกอบกิจการหลายอย่างในจังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัดสุราษฎร์ธานี และยังคงดำเนินกิจการค้าขายในจังหวัดทั้ง 2 นอกจากนี้ ยังทำธุรกิจค้าข้าวและโรงสีอีกด้วย

เหล่านี้เป็นภาพตัวแทนการเติบโตของนายทุนเงินทั้งในระดับประเทศ และระดับภูมิภาค คาดการณ์ว่าการสั่งสมทุนในระดับย่อยลงไป ในระดับตัวเมืองต่างๆ ก็น่าจะ

มีนายทุนจีนที่ขยายตัวกระจายไปทั่ว กลุ่มคนจีนเหล่านี้เองที่จะมีบทบาทสำคัญต่อการเติบโตของเมืองในทศวรรษ 2490 และในเวลาต่อมา

2.2.2 การกลายเป็น “ไทย” ของคนจีน กับการเปลี่ยนความหมายความเป็นชายขอบไปสู่กลุ่มชาติพันธุ์อื่นในทศวรรษ 2490

สกินเนอร์กล่าวไว้ว่า ปี พ.ศ. 2495 เป็นปีแห่งวิกฤตของชาวจีนในไทย ไม่เฉพาะปัญหาชาวจีนกับรัฐไทยเท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องการแตกแยกกันของคนจีนในฐานะที่ยึดถือกันคนละอุดมการณ์ระหว่างจีนคอมมิวนิสต์ และจีนคณะชาติ ทั้งสองฝ่ายโจมตีกันผ่านทางหนังสือพิมพ์ที่ทั้งสองถือหากันอยู่ นำไปสู่การต่อสู้ทางการเมืองของ 2 ฝ่าย เกือบทุกองค์กรจีน ในขณะนั้นรัฐไทยยังมีนโยบายเข้มงวดอีกครั้ง หลังรัฐประหาร ปี พ.ศ. 2494 ไม่ว่าจะเป็กฎหมายนโยบายเพิ่มค่าธรรมเนียมคนต่างด้าวปี พ.ศ. 2495 อันเป็นชนวนเหตุ นำไปสู่การประท้วงของม็อบจีน กล่าวกันว่าชาวจีนผู้ยากจนเป็นจำนวนกว่าหมื่นคนมาชุมนุมท่ามกลางฝนตกหนัก รวมไปถึงการเดินทางในช่วงเดือนมิถุนายนที่ใกล้กับวันชาติ (Skinner, 2005, pp. 334-335) ส่วนอีกกรณีหนึ่งก็คือ การกวาดล้างฝ่ายซ้ายจีน ด้วยพระราชบัญญัติต่อต้านคอมมิวนิสต์เข้าสู่สภา (Skinner, 2005, pp. 339-340) ซึ่งฝ่ายก๊กมินตั๋งเองก็ใช้โอกาสนี้ขึ้นมาอ้างอำนาจเป็นผู้นำเหนือชุมชนจีนในไทย ไม่ว่าจะเป็การยึดหอการค้าจีน รวมไปถึงองค์กรจีนภาษาพูดภาษาต่าง ๆ เช่น สมาคมชาวจีนฮกเกี้ยน สมาคมชาวจีนแต้จิ๋ว (Skinner, 2005, pp. 342-343) หากจะย้อนกลับไปตั้งแต่ช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีการตั้งข้อสังเกตโดยเกษียร เตชะพีระ ว่าสงครามครั้งนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจาก “ชาตินิยมจีนต่อต้านญี่ปุ่น” มาสู่ “ชาตินิยมไทยต่อต้านญี่ปุ่น” (Tejapira, 2001, p. 52) ดังนั้น จะเห็นได้ว่ามีเงื่อนไขทั้งการกดดันจากรัฐไทย และการเปลี่ยนภายในอุดมการณ์และความรู้สึกนึกคิดของคนจีนที่มีความคิดที่ยอมรับความเป็นไทยมากขึ้น

กล่าวได้ว่าในทศวรรษ 2490 พิษสงของคนจีนล้วนอยู่ในสภาพที่รัฐไทยทุ่มเทกำลังเพื่อควบคุมจัดการอย่างเข้มข้น ไม่ว่าจะเป็เรื่องเศรษฐกิจหรือการเมือง แม้จะมีสิ่งรบกวนใจอยู่บ้างในเรื่องเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์จีน แต่ในทางกลับกัน การยึดอำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์จีนก็ส่งผลให้คนจีนในประเทศไทยจำนวนไม่น้อยเริ่มไม่ไว้วางใจในสถานการณ์บนแผ่นดินใหญ่ และส่งผลต่อเนื่องที่ทำให้พวกเขาเริ่มตระหนักว่า การปักหลักอยู่ในเมืองไทยอย่างถาวรน่าจะ

ตอบสนองกับผลประโยชน์และการดำเนินชีวิตในยุคสมัยของพวกเขาได้มากกว่า ซึ่งประวัติของอุเทน เตชะไพบูลย์ และป่วย อังภากรณ์ แสดงให้เห็นได้เป็นอย่างดีถึงความเปลี่ยนแปลงนี้ (Sakullio, 2009, pp. 47-48)

การระอุขึ้นของสงครามเย็นระหว่างสองค่ายหลังสงครามโลก ทำให้เกิดการหลั่งไหลของกลุ่มชาติพันธุ์มายังบริเวณตะเข็บชายแดนและบนที่สูงทางตอนเหนือและทางตะวันตกของประเทศไทย ซึ่งความอ่อนไหวนี้ทำให้เกิดการสถาปนาวาทกรรมชาวเขากับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็น “คนต่างด้าว” รายต่อไปที่จะถูกเพ่งเล็งในฐานะของภัยความมั่นคงแห่งชาติ หรืออาจกล่าวได้ว่าพื้นที่ในเมืองในสังคมไทยที่เป็นที่อาศัยอยู่ของคนจีนที่กลายเป็นไทยแล้วนั้น ไม่ได้ถูกมองว่าเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงเพียงผู้เดียว อีกต่อไป เมื่อความเป็นแพะรับบาปได้ถูกกระจายไปสู่เหยื่อรายอื่น ทำให้ความตึงเครียดต่อความสัมพันธ์ระหว่างสังคมไทยและรัฐไทยต่อคนจีนค่อย ๆ เริ่มคลี่คลายไปในทิศทางที่ดีขึ้น แต่อย่างไรก็ตามพึงระลึกไว้ว่า การเติบโตของคนจีนและการขยายตัวของเมืองนั้น แยกไม่ขาดไปจากอำนาจการดึงดูดทรัพยากรจากชนบท และกลุ่มคนที่ไร้อำนาจทางเศรษฐกิจและอำนาจต่อรองทางการเมืองที่อยู่นอกเมืองและพื้นที่ชายขอบที่ไม่สามารถจะส่งสมทุนและอำนาจได้ แม้จะเข้ามาอยู่ในเมืองก็มีสถานะที่ต่ำต้อย มีพักที่จะต้องกล่าวถึงการถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายทุนจีนที่เป็นนายจ้าง หรือแม้กระทั่งคนจีนที่ยากไร้เองก็ถูกนายทุนจีนด้วยกันกดขี่

2.2.3 สถาบันและความชำนาญการของคนจีนกับการเติบโตของชีวิตเมืองหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

พลังทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่งของคนจีนในสังคมไทยก็คือ ประสิทธิภาพการจัดการจัดรูปองค์กรและการจัดการเชิงธุรกิจ ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้เปรียบเพราะทั้งสังคมและ “คนไทย” ยังคงสยบอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ และมีโครงสร้างที่ผูกพันอยู่กับความเป็นข้าราชการ ตลอดจนระบบศีลธรรมแบบไทยที่มีวัดเป็นศูนย์กลาง สิ่งเหล่านี้จึงทำให้ศักยภาพพลังการผลิตและความเชี่ยวชาญทางธุรกิจของคนไทยมีความจำกัด ขณะที่คนจีนแม้จะปฏิเสธไม่ได้ถึงการมีบทบาทกับระบบอุปถัมภ์ไทย โดยเฉพาะกับระบบราชการไม่ว่าจะเป็การผ่านการติดสินบน เพื่อความคล่องตัวของธุรกรรม หรือสร้างความคุ้มครองในธุรกิจของตนที่ปรึม ๆ ว่าจะผิดกฎหมายอย่างไรก็ตามในความสัมพันธ์ภายในของชาวจีนก็เต็มไปด้วยระบบอุปถัมภ์เช่นกัน เพียงแต่ว่าเป็นระบบอุปถัมภ์ที่เอื้อต่อการส่งสมทุน หรืออาจกล่าวได้ว่าชาวจีนได้อาศัย

ความได้เปรียบในระบบอุปถัมภ์แบบไทยและแบบจีน พ่อค้าตะวันตกเคยมีบทบาทในหัวเมืองใหญ่ภาคเหนือที่เกี่ยวข้องกับกิจการทำไม้ ภาคกลางกิจการเกี่ยวกับโรงสีและการขนส่งทางเรือ ภาคใต้ในกิจการเหมืองแร่ รวมไปถึงพื้นที่สังคมที่ทรงอำนาจในนามสโมสรรเบบตะวันตกในหัวเมืองใหญ่ ๆ เช่น สโมสรยิมคานาที่เชียงใหม่ หรือละคอนสปอร์ตคลับที่ลำปางหลังสงครามการผูกขาดของกลุ่มชาวตะวันตกก็ได้พังทลายและลดบทบาทลงไปมาก

กลุ่มคนในเมืองได้มีการสร้างความสัมพันธ์กันที่กว้างขวางมากขึ้น โดยเฉพาะการที่มีสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับราชการเป็นศูนย์กลาง เช่น สโมสรข้าราชการ พื้นที่ดังกล่าวทำหน้าที่เป็นที่ชุมนุมของข้าราชการและพ่อค้า นอกจากการสร้างความสัมพันธ์ส่วนตัวภายใต้ระบบอุปถัมภ์แล้วยังเป็นการสร้างเครือข่ายข่าวสารทางด้านเศรษฐกิจอีกด้วย (Satayanurak, 1991, p. 16) ผู้เขียนเห็นว่า องค์กรของชาวจีน เช่น สมาคมตระกูลแซ่ ศาลเจ้า โรงเรียนจีน ถือได้ว่ามีความรู้ความเชี่ยวชาญในการจัดองค์กร และการจัดสรรแบ่งปันอำนาจ ต่อรองแลกเปลี่ยนที่มีความซับซ้อนมากกว่าประสบการณ์ของคนไทย ซึ่งส่วนใหญ่แล้วมีเพียงความชำนาญทางการค้าขายเล็กๆ น้อย ๆ ที่ไม่ได้มีความเจเนจิดในประสบการณ์ขององค์กร จะมีก็แต่การมีส่วนร่วมในงานเทศกาลและประเพณีของชุมชนและวัดเท่านั้น จึงพบว่าคนจีนสามารถก้าวเข้ามามีบทบาทต่อการขยายตัวของเศรษฐกิจและการจัดการเมืองอย่างรวดเร็วในแทบทุกภูมิภาค จริงอยู่ที่ว่าชาวจีนที่อพยพมาจากแผ่นดินใหญ่นั้นมักจะเป็นจีนฮกเกี้ยน แต่อย่างไรก็ตามด้วยระบบเครือข่ายและระบบอุปถัมภ์ ทำให้เกิดช่องทางในการเรียนลัดเพื่อไต่เต้าเข้าสู่ความเป็นช่างผู้ชำนาญการ และเจ้าของธุรกิจต่าง ๆ ไม่นับถึงแรงจูงใจที่พวกเขาต้องการประสบความสำเร็จเพื่ออนาคตหลังจากที่พวกเขาทิ้งแผ่นดินแม่จากมา

ในขณะที่รัฐไทยพยายามฟื้นฟูความเป็นเมืองให้กลับมาหลังจากประสบภาวะว่างรอย และชะงักงันมาตั้งแต่สงครามโลก กลุ่มนายทุนจีนได้เข้าไปมีบทบาทช่วยเหลือในกรณีที่รัฐขาดแคลนงบประมาณเพื่อการฟื้นฟูเมือง เนื่องจากว่า โดยตัวของรัฐเองเพียงลำพังไม่มีงบประมาณมากเพียงพอที่จะสร้างเมืองให้เป็นศูนย์กลางการบริหารและการค้าขายได้ ทศวรรษ 2490 คนจีนกลายเป็นผู้มีบทบาทในพื้นที่ทางสังคมที่เข้มแข็ง จนอาจกล่าวได้ว่าคนจีนสามารถสร้างอำนาจต่อรองใหม่ที่อยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ขึ้นมา (Tamada, 2000) ดังนั้น พันธะระหว่างข้าราชการกับพ่อค้าตะวันตกก็ได้เปลี่ยนไปเป็นพันธะที่แนบแน่นระหว่างข้าราชการกับพ่อค้าชาวจีน

แม้ในงานของณัฐพงษ์ จะชี้ให้เห็นว่าในทศวรรษ 2490 ชาวจีนจะเปลี่ยนการดำเนินการธุรกิจให้ทันสมัยขึ้น มีการใช้ผู้เชี่ยวชาญจริงจังขึ้น แต่สิ่งที่มิอาจปฏิเสธได้ว่า ก่อนหน้านั้น ชาวจีนเป็นผู้เชี่ยวชาญที่เป็นผู้ผลิตสำคัญของสังคมไทย โดยเฉพาะรวมเฉพาะในกรุงเทพฯ ประชากรที่เป็นผู้เชี่ยวชาญเกือบครึ่งเป็นคนจีน และหากจำแนกตามความชำนาญแล้วจะเห็นได้ว่า คนจีนมีสัดส่วนในการทำงานอยู่มาก (Skinner, 2005, pp. 305-307) ดังเห็นได้จากสถิติในปี พ.ศ. 2495 (ตัวเลขด้านหน้าคือพลเมืองที่ทำงานเป็นคนเชื้อชาติจีน ตัวเลขด้านหลังคือคนเชื้อชาติไทย) ได้แก่

สถานะสูงสุด ได้แก่ เจ้าของกิจการค้าใหญ่ๆ หรือผู้จัดการกว่า 4,390/1,810 คน

สถานะสูงปานกลาง ได้แก่ เจ้าของกิจการค้าเล็กๆ หรือผู้จัดการกว่า 83,460/34,480 คน เสมียนธุรกิจการค้า 5,380/2,830 คน

สถานะต่ำปานกลาง ได้แก่ ช่างไม้และช่างทำเครื่องเรือน 7,230/1,170 คน ช่างซ่อมและช่างเครื่อง 4,080/2,890 คน ช่างทำโลหะ 3,060/520 คน ผู้ชำนาญงานเบ็ดเตล็ด 5,430/2,290 คน ช่างตัดเสื้อบุรุษและช่างตัดเสื้อสตรี 3,980/2,620 คน ช่างทำเพชรพลอย ช่างทอง ช่างเงิน 3,360/490 คน ช่างฝีมือเบ็ดเตล็ด 2,700/950 คน คนขายของในตลาด (แผงลอย) 4,790/740 คน ช่างทอและย้อมผ้า 8,490/280 คน ช่างทำรองเท้า 1,880/80 คน พนักงานตามโรงแรมและภัตตาคาร 3,630/480 คน คนงานตามอาคารร้านอาหาร 1,170/250 คน

สถานะต่ำสุด ได้แก่ นักแสดง 1,930/410 กะลาสีและลูกเรือ 460/190 คน ช่างตัดผม 1,020/330 คน หาบเร่ คนขายของเล็กๆ น้อยๆ ตามตลาด 2,050/360 คน สิ่งที่เห็นได้ชัดว่าคนจีนมีบทบาทมากเพียงใดก็คือ นโยบายของรัฐในการสนับสนุนให้คนไทยมีความชำนาญในด้านช่างฝีมือที่จำเป็นสำหรับการแข่งขันกับคนจีนในอาชีพช่างฝีมือ ธุรกิจการอุตสาหกรรมและการค้า จำนวนนักศึกษาในโรงเรียนอาชีวศึกษาเพิ่มขึ้นถึง 4 เท่า จากปี พ.ศ. 2490 - 2497 เพิ่มขึ้นจาก 9,625 คน เป็น 40,093 คน (Skinner, 2005, p. 357) นอกจากนั้นตำแหน่งงานและความชำนาญดังกล่าวปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นวิถีชีวิตที่แนบแน่นกับเศรษฐกิจเมือง

คนจีนมีบทบาทสำคัญต่อการเติบโตของวัฒนธรรมการอ่านของคนในเมือง ตัวชี้วัดสำคัญก็คือ การขยายตัวของโรงพิมพ์และกิจการต่อเนื่องที่เกี่ยวกับสิ่งพิมพ์ทั้งในระดับประเทศและท้องถิ่น เรามิอาจปฏิเสธได้ถึงความชำนาญการของคนจีนต่อธุรกิจสิ่งพิมพ์ที่มีบทบาทอย่างสูงในการตีพิมพ์หนังสือพิมพ์จีน ที่ในอดีตใช้เป็นกระบอกเสียงเผยแพร่

ความคิดทางการเมือง แต่ในทศวรรษ 2490 นั้น นายทุนสิ่งพิมพ์จีนได้เล็งเห็นโอกาสทางธุรกิจก็คือ ตลาดสิ่งพิมพ์ที่หลากหลายขึ้นในเมืองไทย การขยายตัวของธุรกิจสิ่งพิมพ์เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงตลาดผู้อ่านที่กว้างมากพอที่จะสร้างกำไรอันเย้ายวน พอที่จะทำให้นายทุนตัดสินใจผลิตสิ่งพิมพ์และลงทุน ในทศวรรษ 2490 ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงตลาดที่มีศักยภาพในการเก็งกำไรได้ สิ่งพิมพ์ที่หลากหลายนับได้ว่าตอบสนองอุปสงค์ของคนในยุคหนึ่งด้วย ธุรกิจสำนักพิมพ์ได้ฟื้นตัวและเติบโตขึ้นอย่างมีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ มีสำนักพิมพ์ของชาวจีนเกิดขึ้นในวงนิตยสารมากมาย จนกลายเป็นย่านที่มีสำนักพิมพ์อันมีหน้าร้านจำหน่ายหนังสือทั้งปลีกและส่งก่อนที่จะย้ายไปที่วังบูรพา ไม่เพียงเท่านั้นการแข่งขันในธุรกิจนี้ยังมีการแข่งขันกันสูงขนาดที่ว่า สำนักพิมพ์คนไทยต้องเลิกกิจการลง เนื่องจากไม่สามารถสู้กับสำนักพิมพ์คนจีนที่ใช้อุตสาหกรรมในครอบครัวที่ระบบให้มีต้นทุนที่ต่ำกว่า สำนักพิมพ์ของชาวจีนที่เกิดขึ้นในช่วงนั้น ได้แก่ สำนักพิมพ์โอเดียนบุ๊คส์ (2492) ผดุงศึกษา (2492) แพร่พิทยา (2498) (Arpornsuwan, 2006, pp. 292-295)

การแข่งขันของตลาดสิ่งพิมพ์ได้เปิดกว้างอย่างเหลือเชื่อ ตลาดหนังสือและสิ่งพิมพ์จึงถือว่า ได้เข้ามาอยู่ในชีวิตประจำวันของคนไทย ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการสื่อสารสำคัญของสังคมไทยตั้งแต่ทศวรรษ 2490 ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ทั้งในเขตกรุงเทพฯ และตามจังหวัดต่างๆ ทดแทนในสิ่งที่ประเทศไทยยังไม่สามารถสร้างความเชื่อมโยงการคมนาคมขนส่งทั้งประเทศได้จริง แม้แต่การกระจายเสียงทางวิทยุก็ทำได้จำกัดเฉพาะบางเท่านั้น สื่อสิ่งพิมพ์จึงมีบทบาทอย่างยิ่งในการจัดรูปความคิด ในฐานะที่ผลิตความหมายในนาม “พื้นที่ทางความคิด” ขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่ผูกโยงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนต่างๆ ในฐานะ “พื้นที่ทางสังคม” ด้วยเช่นกัน หลักฐานที่สำคัญที่สะท้อนสมภาวะการดังกล่าวคือ อิทธิพลของสิ่งพิมพ์ที่ปรากฏในท้องตลาด

นอกจากการแข่งขันทางการเมืองผ่าน “สงครามหนังสือพิมพ์” (Yimprasert, 2007, p. 357) ยังพบว่า หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นขยายตัวเพิ่มมากขึ้น เช่น ไทยลานนา (2492-ลำปาง) คนเมือง (2496-เชียงใหม่) บางแสน (2498-ชลบุรี) สระบุรีสาร (2498-สระบุรี) ก้าวหน้า (2500-ราชบุรี) เอกราช (2500-ลำปาง) เป็นต้น น่าสังเกตว่าหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นในช่วงเวลาดังกล่าว มักจะวางแผงพร้อมกับการออกสลากกินแบ่งรัฐบาล (Potjanalawan, 2009, p. 57) ขณะที่ มีนักวิชาการบางคนเห็นว่า หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นยังทำหน้าที่ในการขยายข้อมูลข่าวสารจากท้องถิ่นไปสู่ส่วนกลางอีกด้วย

(Satayanurak, 1991, p. 16) ซึ่งเชื่อได้ว่าธุรกิจดังกล่าวอยู่ภายใต้การลงทุนของคนไทยเชื้อสายจีนเป็นส่วนใหญ่

ตัวอย่างที่น่าสนใจคือ การทำธุรกิจสิ่งพิมพ์ของนายทุนจีนในเชียงใหม่ที่สอดคล้องกับกิจการของกลุ่มคหบดีจีนเชียงใหม่ในตระกูลนิมมานเหมินท์-ชุติมา ตระกูลพุ่มชูศรี และตระกูลนิมานันท์ ซึ่งได้ก่อตั้ง บริษัท ลานนา การพิมพ์ จำกัด ขึ้นเพื่อผลิตหนังสือพิมพ์และวารสารโดยพิมพ์เผยแพร่ทั้งในภาคเหนือและทั่วๆ ไป ในนามวารสารคนเมือง และหนังสือพิมพ์คนเมือง ที่อ้างถึงจุดประสงค์เพื่ออนุรักษ์และส่งเสริมจารีตประเพณี และวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมและเสนอข่าวสารและแหล่งความคิดเห็นของกลุ่มชนชั้นกลางที่มีความรู้ในขณะเดียวกันการผลิตความหมายของนายทุนจีนกลุ่มนี้ยังเป็นการถ่ายทอดความคิดและอุดมการณ์แบบชนชั้นกลางคนจีนที่ได้รับการศึกษาตามระบบแบบใหม่ของรัฐ ทั้งยังเชื่อมโยงกับอำนาจรัฐเพื่อผลประโยชน์ทางการค้าอีกด้วย (Ratana, 2000, pp. 120-121)

2.2.4 การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เมืองโดยชุมชนจีน

ในทศวรรษ 2490: เมืองแห่งการค้าและบริการ

หากเมืองในทศวรรษ 2480 ที่เกิดขึ้นและปรับโฉมอย่างโดดเด่น เติบโตด้วยอำนาจทางการเมืองของรัฐที่ตอบสนองและสอดคล้องอุดมการณ์ของรัฐประชาชาติไทย เป็น “เมืองแห่งอำนาจรัฐ” แล้ว เมืองในทศวรรษ 2490 กลับขยายขึ้นในทางตรงกันข้าม กล่าวคือ เมืองได้กลายเป็นตำแหน่งแห่งที่ของย่านการค้าและการบริการที่คึกคัก เป็น “เมืองแห่งการค้าและบริการ” หลังจากที่ค่อยๆ ฟื้นตัวขึ้นหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สถาปน์และความชำนาญการของคนจีนได้มีส่วนสำคัญให้เกิดการขยายตัวดังกล่าวด้วยโดยตัวของรัฐเองเพียงลำพัง ไม่มีงบประมาณมากเพียงพอที่จะสร้างเมืองให้เป็นศูนย์กลางการบริหารและการค้าขายได้ ทศวรรษ 2490 คนจีนกลายเป็นผู้มีบทบาทในพื้นที่ทางสังคมที่เข้มแข็ง จนอาจกล่าวได้ว่าคนจีนสามารถสร้างอำนาจต่อรองใหม่ที่อยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ขึ้นมา (Tamada, 2000) ดังนั้น พันธะระหว่างข้าราชการกับพ่อค้าตะวันตกก็ได้เปลี่ยนไปเป็นพันธะที่แนบแน่นระหว่างข้าราชการกับพ่อค้าชาวจีน

2.2.5 การเติบโตของเศรษฐกิจ และชีวิตความเป็นเมือง

ความคึกคักและมีชีวิตชีวาของบ้านเมืองหลังสงครามสะท้อนให้เห็นได้จาก การขยายตัวของธุรกิจการค้าและบริการในส่วนของกรุงเทพฯ การหลั่งไหลเข้ามาของ

คนชนบทแม้จะมีบทบาทไม่น้อยในการทำให้เมืองขยายตัว แต่ธุรกิจบริการต่างๆ ที่เติบโตขึ้นรองรับก็ไม่พ้นเงื้อมมือของนายทุนจีน อันได้แก่ ตลาดของโรงพยาบาลนคร ดังภัทรวดี ภูเขาภิรมย์ แสดงให้เห็นถึงความนิยมชมชอบที่เกิ การเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดในกรุงเทพฯ กล่าวคือ ช่วงปลายทศวรรษ 2490 ภาพยนตร์กลายเป็นความบันเทิงของ คนกรุงเทพฯ ที่โดดเด่นกว่ามหรสพประเภทอื่น โรงพยาบาลฯ ชั้นหนึ่งแข่งขันกันสร้างความหรูหราและต้อนรับการพักผ่อน หย่อนใจของประชาชนเป็นอย่างดีด้วยราคาค่าเป็นล้าน ๆ หรือกว่า 10 ล้านขึ้นไป จนมีประชาชนเรียกโรงพยาบาลฯ ชั้น 1 บางโรงว่า “กระทรงภาพยนตร์” จำนวนโรงพยาบาลฯ จำนวนที่หนึ่งและรายได้ของโรงพยาบาลฯ ต่างๆ โดยเฉพาะใน กรุงเทพฯ มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นทุกปี รายได้ของโรงพยาบาลฯ ขนาดใหญ่ในจังหวัดพระนครเพิ่มขึ้นกว่า 3 เท่าในเวลาเพียง 8 ปี (Puchadapirom, 2006, pp. 245-246) (Sakullio, 2009, pp. 78-79) การลงทุนที่มหาศาลเหล่านี้เชื่อได้ว่ากลุ่มนายทุน จีนได้มีส่วนสำคัญในการหว่านพืชผลทางธุรกิจให้เติบโตขึ้น การขยายตัวของธุรกิจที่ชาวจีนเข้ามาลงทุนนี้ สัมพันธ์กับ ความเปลี่ยนแปลงของคนในเขตเมืองในด้านรสนิยมและ พฤติกรรมการบริโภคในทศวรรษ 2490

ในกรุงเทพฯ ครอบครัวจิราธิวัฒน์ เจ้าของ “ห้าง เซ็นทรัลเทรดดิ้ง” เป็นนักธุรกิจตระกูลหนึ่งที่สามารถจับ กระแสความเปลี่ยนแปลงของรสนิยมในการอุปโภคบริโภคของ เครื่องใช้ของคนในยุคสมัยนั้นได้ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้บุกเบิกเปิดร้านขายสินค้าแบบห้างสรรพสินค้าโดยใช้ชื่อว่า “ห้างเซ็นทรัลเทรดดิ้ง” มีการริเริ่มโชว์สินค้าเป็นครั้งแรก และพยายามสั่งสินค้าที่มีคุณภาพจากต่างประเทศมากยิ่งขึ้น โดยมีเป้าหมายการตลาด คือ กลุ่มลูกค้าที่มีฐานะ และที่สำคัญ ห้างเซ็นทรัลแห่งนี้นับว่าเป็นหนึ่งในจำนวนไม่กี่ร้านที่กล้า เสี่ยงสั่งสินค้าที่มีคุณภาพและราคาแพงจากต่างประเทศเข้า มาจำหน่ายในประเทศไทย หลังปี พ.ศ. 2499 เป็นต้นมา เป็นปีที่เศรษฐกิจประเทศไทยเริ่มเฟื่องฟูขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ตระกูล จิราธิวัฒน์สร้างห้างในตึกแถวที่สูงเด่นท่ามกลาง ห้องแถวนับร้อยคูหา ตั้งอยู่ใกล้กับโรงพยาบาลฯ ที่ทันสมัย สองแห่งคือ แกรนด์คิงและแกรนด์คิงส์ กลยุทธ์ทางธุรกิจ ที่นำมาใช้ในห้างเซ็นทรัลสาขารังบูรพานี้มีใช่เพียงแค่การ จำหน่ายสินค้าที่หลากหลายและครบทุกชนิดเท่านั้น ทว่า ยังเป็นห้างสรรพสินค้ารายแรกที่ติดป้ายราคาสินค้าทุกชนิด ไว้อย่างตายตัวเพื่อให้ราคาเป็นมาตรฐาน นอกจากจะทำให้ สินค้าในห้างมีภาพลักษณ์ดูดีมีเครดิตกว่าสินค้าตามร้าน ทั่วไปแล้ว ยังตอบสนองวิถีชีวิตแบบชนชั้นกลางในเมือง (Sakullio, 2009, pp. 80-81)

ในระดับท้องถิ่นมีการขยายตัวของสินค้าบริโภคเช่นกัน โดยเฉพาะสินค้าอุปโภคบริโภคของท้องถิ่นที่เติบโตขึ้น อยู่ในรูปของ “ตลาดโชว์ห่วย” มีการบันทึกความทรงจำไว้ใน ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คหปตานี้จากตระกูลจีน โต้ว จิวะสันติการ ได้ทำการค้าโดยอาศัยความเชี่ยวชาญ ทางการค้าและความได้เปรียบของการขนส่งทางรถไฟ รับสินค้าตรงจากกรุงเทพฯ ขายสินค้าทั้งในลำปาง และ จังหวัดใกล้เคียงอย่างแพร่ น่าน พะเยา และเมืองชายแดน อย่างแม่สาย สินค้าบริโภคที่มีอยู่ในร้านมีตั้งแต่ ข้าวสาร น้ำตาล กะปิ ปลาหมึกแห้ง อาหารแห้ง เครื่องใช้ เครื่อง เขียนนักเรียน หมวก รองเท้า ผ้าห่ม เสื้อกันหนาว โปสเตอร์ ตัดไม้ เครื่องเล่นแผ่นเสียง ในเวลาต่อมาได้เป็นตัวแทน จำหน่ายรถจักรยานยนต์ยามาฮา รถเทร็คเตอร์ รถฟอร์ด รวมไปถึงการนำเข้าเครื่องสำอางยี่ห้อโคคูริวจากประเทศ ญี่ปุ่น (Yonok Culture Foundation, Yonok College, 1994, pp. 13-16) หรือทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า เมือง ในบริเวณลุ่มน้ำชีมีการแข่งขันสูงทำให้เกิดโรงสีรายย่อย ตามหมู่บ้านต่างๆ ด้วยเหตุดังกล่าวส่งผลให้คนจีนรายย่อย ไม่สามารถรับซื้อข้าวเปลือกมาขายให้แก่โรงสีในเมืองได้อีก จึงทำให้มีการปรับตัวมาเป็นการขายสินค้าเฉพาะอย่าง ซึ่งเป็นสินค้าที่นำเข้ามาจากกรุงเทพฯ หรือหัวเมืองใหญ่ใน อีสาน เช่น นครราชสีมา บ้านไผ่ สินค้าเหล่านี้เป็นสินค้า จากต่างประเทศ อาทิ ยา รถจักรยานยนต์ เช่น ร้านชัยแสงยนต์ เปิดจำหน่ายรถจักรยานยนต์ในปี พ.ศ. 2493 เป็นร้านแรก ในอำเภอเมืองร้อยเอ็ด (Parisuthwuthiporn, 2003, p. 61)

กรณีที่น่าสนใจ คือ การไหลเวียนของกระแสทุน การระดมทุนในตลาดมหาสารคาม ที่ระดมเงินทุนทำธุรกิจ ด้วยการเล่นแชร์ระหว่างพ่อค้าในตลาด ซึ่งถือว่าเป็นแหล่ง ระดมทุนอย่างดีหากไม่มีธนาคาร นอกจากนั้นยังมีการเล่น ห่วยใต้ดินที่เริ่มมาก่อนปี พ.ศ. 2490 จากการสัมภาษณ์ชาว ตลาดในอำเภอบรบือ จ.มหาสารคาม ที่ทำการขายห่วยใน ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2500 กล่าวว่าได้เงินกำไรประมาณ 50,000 – 60,000 บาท ซึ่งเป็นการนำเงินดังกล่าวไปลงทุนธุรกิจอื่น ๆ เช่น นำไปซื้อข้าวเปลือกเพื่อไปขายต่อที่โรงสี (Parisuthwuthiporn, 2003, pp. 68-69) ดังนั้น การเคลื่อนไหวทาง เศรษฐกิจในตัวเมืองจึงมีพลังของธุรกิจเงินหลอเลี้ยวความ เป็นเมืองในลักษณะต่างๆ สอดคล้องกับการขยายตัวของ วัฒนธรรมในการบริโภคของสังคมไทยหลังสงครามที่มี นายทุนจีนนายหน้า ที่นำเข้ามาสู่ตัวเมือง

ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 นโยบายรัฐที่กดดันคนจีน บวกกับความคิดที่จะแสวงหาแหล่งทำกินใหม่ๆ ของคนจีน

ทำให้เกิดการอพยพไปสู่ดินแดนต่างๆ ทั่วไทยหลังสงครามภาคเหนือ เมื่อมีการประกาศเขตหวงห้ามใน 6 จังหวัดในเขตเศรษฐกิจสำคัญ ก็ทำให้มีการกระจายตัวของคนจีนขึ้นไปยังบริเวณน่าน และแม่ฮ่องสอนซึ่งเป็นจังหวัดที่อยู่ห่างไกลออกไป ส่วนทางภาคกลางก็ได้รับชาวจีนเพิ่มเติมจากการไหลบ่าจากเขตหวงห้ามใน 6 จังหวัดภาคเหนือ โดยทางรถไฟไปอยู่บริเวณภาคเหนือตอนล่าง ภาคกลางตอนบนในจังหวัดพิษณุโลก สุวรรณโลก รวมถึงกรุงเทพฯ (Skinner, 2005, p. 279) ในดินแดนอีสานนอกจากการขับไล่คนจีนออกไปจากโคราชและอุบลราชธานีในปี พ.ศ. 2484 ซึ่งทำให้ระบบเศรษฐกิจตกต่ำและส่งผลต่อความขาดแคลนอาหารอย่างมากแล้ว ยังพบว่าหลังสงครามได้มีการกระจายตัวของคนจีนไปสู่เมืองขนาดเล็ก เช่น ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ซึ่งการบุกเบิกแหล่งทำกินใหม่ๆ เปิดโอกาสให้มีการสร้างฐานะมากกว่าเมืองใหญ่ที่มีเจ้าตลาดครอบครองอยู่แล้ว (Parisuthiwuthiporn, 2003, pp. 68-69)

สกินเนอร์ได้ให้ภาพลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่ต่างกันระหว่างคนจีนกับคนไทยว่า แม้สถานที่ราชการ วัดไทยในกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในอำเภอมหานครขณะที่ชาวไทยมีที่พักอาศัยแยกต่างหากจากศูนย์กลางการค้าใหญ่ ผิดกับชาวจีนที่รวมเอาที่พักอาศัยและร้านค้าอยู่ด้วยกัน จะเห็นว่าชาวจีนมักรวมตัวกันในศูนย์กลางทางการค้าล้อมรอบไปด้วย

ที่มา: ศรีพิจิตรลำปางไอสด ปี พ.ศ. 2497

รูปที่ 6 โฆษณาขายวิทยุของร้านศรีพิจิตรลำปางไอสด จังหวัดลำปาง ในปี พ.ศ. 2497 แสดงให้เห็นการขายตัวของวัฒนธรรมการบริโภคที่กระจายไปสู่ต่างจังหวัด

บ้านพักอาศัยที่เป็นของคนไทย ซึ่งเป็นลักษณะที่พบเห็นตามตัวเมืองในต่างจังหวัด แม้ว่าจะไม่ระบุเวลาที่ชัดเจนถึงช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงแบบแผนของที่พักอาศัย ก็อนุมานได้ไม่ยากนักว่าอยู่ในช่วงหลังสงครามเป็นต้นมา ซึ่งจะสอดคล้องกับข้อมูลที่จะกล่าวต่อไป นอกจากนี้ ยังพบการเปลี่ยนแปลงการอยู่อาศัยของคนจีนที่เริ่มแยกบ้านเรือนออกไปต่างหาก เกิดที่ที่พักอาศัยใหม่ตามชานเมืองกรุงเทพฯ และไม่ปรากฏว่ามีการแยกบริเวณกับคนไทยเหมือนก่อน นอกจากนี้ การอพยพของชาวจีนไปตามชานเมืองหลังสงคราม ทำให้การติดต่อทางสังคมระหว่างคนจีนกับคนไทยมีความสนิทสนมกันมากขึ้น ทักษะคิดเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ในครัวเรือนของจีนนั้น สกินเนอร์เห็นว่า คนจีนแต่เดิมนิยมอย่างเคร่งครัดเรื่องชีวิตการแต่งงาน การหย่าร้างสำหรับคนจีนอพยพถือเป็นเรื่องร้ายแรง ในขณะที่คนไทยยังถือเป็นเรื่องที่ไม่ควรรับได้ ไม่เพียงเท่านั้นชาวจีนอพยพมีทัศนคติว่า ต้องมีครอบครัวใหญ่และมักจะมีภรรยาหลายคนไว้ในครอบครัวเดียวกันมากกว่า ชาวไทยที่มักแยกบ้านจากภรรยาบ่อย นำไปสู่ข้อสรุปว่าครอบครัวของชาวจีนมีขนาดที่ใหญ่กว่าชาวไทย ดังสถิติการสำรวจประชากรในกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2497 แต่อย่างไรก็ตามในสายตาของคนจีนรุ่นใหม่แล้วมักจะมีการจำกัดจำนวนสมาชิกของครอบครัวเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (Skinner, 2005, p. 316)

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าคนจีนเริ่มตระหนักว่า การตั้งรกรากอยู่ในประเทศไทยอย่างถาวร จะมีประโยชน์ต่อชีวิตปัจจุบันมากกว่า ส่งผลต่อวิถีคิดเรื่องการอยู่อาศัย ดังเช่นประสบการณ์ของป่วย อึ้งภากรณ์ ลูกจีนที่เกิดและเติบโตในประเทศไทย สะท้อนภาพความเปลี่ยนแปลงของความเป็นอยู่ของชาวจีนในช่วงนี้ได้เป็นอย่างดีว่า (Ungphakorn, 2000, p. 12)

“พฤติกรรมของชาวจีนและลูกจีนในไทย หลังจากที่ย้ายถิ่นมาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยได้เมื่อ พ.ศ. 2492 แล้ว แตกต่างไปจากเดิมอย่างผิดหูผิดตา...เมื่อก่อนชาวจีนอย่างเตี้ยผมหอม ทำมาหากินได้เท่าใดก็ส่งเงินส่วนใหญ่ออกไปบำรุงครอบครัวที่เมืองจีน ลูกหลานก็ส่งไปเรียนที่นั่น และเมื่อแก่แล้วก็กลับไปตายเมืองจีน ตั้งแต่ พ.ศ. 2492 เป็นต้นมา ชาวจีนในไทยยังคงส่งเงินไปบำรุงญาติที่เมืองจีนอยู่บ้าง แต่ไม่มีใครกล้าส่งไปเป็นจำนวนมาก เพราะเกรงจะถูกยึดและเกรงว่าญาติจะถูกเบียดเบียนฐานเป็นพวกนายทุน ฉะนั้น เงินที่หาได้ก็เก็บออมไว้ที่ประเทศไทยเป็นส่วนมาก ที่มีมากก็ปลูกตึกอยู่แทนที่จะเข้าเขาอย่างแต่ก่อน...ลูกหลานส่วนใหญ่ก็ส่งเข้าโรงเรียนไทยแล้วเข้ามหาวิทยาลัยไทย คบค้าสมาคมกับเพื่อนไทยมากขึ้น...รู้สึกจงรักภักดีต่อประเทศไทยมากขึ้นทุกที”

รายงานเกี่ยวกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศที่ทางกรมประมวลราชการแผ่นดินได้จัดทำขึ้นมาฉบับหนึ่งเพื่อเสนอต่อคณะรัฐมนตรีในปี พ.ศ. 2497 กล่าวถึงสภาพการค้าของประเทศไทยที่ก่อให้เกิดการขยายตัวของเมืองไว้ว่า (Skinner, 2005, p. 71)

“...ในระยะ 2-3 ปี มานี้จะเห็นได้ว่ามีตึกแถวค้าย่อยเพิ่มขึ้นทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดไม่ต่ำกว่า 10,000 ห้อง...ประเทศไทยมีนักอุตสาหกรรมย่อยๆ ซึ่งเลื่อนเป็นชนชั้นกลางมากขึ้น ได้แก่ โรงสีเล็ก 10,000 แห่งทั่วประเทศ...โรงงานต่างๆ โรงกลึง โรงกลั่นสุรา โรงเหล้า โรงน้ำแข็ง โรงเลื่อย โรงงานน้ำอัดลม โรงงานทำแก้ว มากขึ้น... ทำให้มีเศรษฐกิจชั้นกลางเพิ่มมากขึ้น...”

การขยายตัวด้านทุนของชาวจีน น่าจะมีผลต่อการครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดินทั่วประเทศ ความเคลื่อนไหวดังกล่าวหนีไม่พ้นการจับตามองของรัฐบาล ทำให้มีการยกเลิกพระราชบัญญัติที่ดินฉบับเดิมที่มีช่องว่าง และมีอาจป้องกันให้ชาวจีนกว้านซื้อที่ดินได้ จนในที่สุดได้ประกาศกฎหมายเกี่ยวกับคนต่างด้าวกับที่ดิน ปี พ.ศ. 2493 เพื่อเพิ่มความเข้มงวดและป้องกันไม่ให้คนจีนครอบครองที่ดินได้โดยง่าย สิ่งเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงความวิตกของรัฐบาลที่มีต่อคนจีนด้านการจัดการพื้นที่อย่างเห็นได้ชัด ในปีเดียวกันนั้นยังมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ. 2493 และพระราชบัญญัติการทะเบียนคนต่างด้าว พ.ศ. 2493 เพื่อควบคุมคนจีนให้เข้มงวดกว่าเดิม โดยเฉพาะประกาศขึ้นค่าธรรมเนียมเป็นเงินที่สูงมาก (Skinner, 2005, pp. 43-44)

บทบาทของนายทุน-พ่อค้าจีนที่มีความสำคัญต่อภาคการค้าขาย การผลิต และการบริการทำให้เกิดกิจกรรมชีวิตประจำวันภายในเมืองมีความซับซ้อนมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันภาครัฐเองก็พยายามเข้ามาควบคุมผ่านตัวแทนสถาบันทางการเมืองและกฎหมาย ทั้งนายทุนจีนกับรัฐจึงมีบทบาทอย่างสูงและมีความสัมพันธ์กันทั้งในด้านส่งเสริมและขัดแย้งกัน

2.3 พ่อค้านายทุนจีนและรัฐกับอำนาจผลิตพื้นที่เมือง

2.3.1 อำนาจและการต่อรองจากพ่อค้า นายทุนจีน

ในพื้นที่เมือง

ตั้งที่ทราบกันว่าตลาดที่ตั้งอยู่ในตัวเมืองนั้นเป็นที่ตั้งของศูนย์กลางอำนาจการบริหารราชการ ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ หัวหน้าสถานีตำรวจ หรือผู้บังคับการสโมสรข้าราชการซึ่งเป็นที่พบปะชุมนุมกันระหว่างข้าราชการ ตลาดเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญมาก และยิ่งไปกว่านั้น

ศักยภาพของนายทุนจีนที่มีกำลังทรัพย์และประสบการณ์การจัดการที่มากพอที่จะดูแลจัดการพื้นที่เมืองได้ มีหลักฐานปรากฏในบันทึกความทรงจำช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ว่า เจ้าแก้วเงินในอีสานได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดและนายอำเภอ (Dhephasdin, 1981, p. 52) สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นความทรงจำของคนจีนที่มีบทบาทอย่างมากในการดูแลและจัดการบริหารบ้านเมือง บันทึกฉบับเดียวกันยังแสดงให้เห็นถึงความเป็นพื้นที่แห่งอำนาจของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในตลาดอันเป็นที่อยู่อาศัยของชาวจีน ดังนี้

“...ผู้มีอิทธิพลซึ่งคุมเสียงประชาชนได้ ส่วนใหญ่มักจะอยู่ในตลาดของอำเภอ หรือตามชุมนุมชนใหญ่ๆ คนใหญ่โตเหล่านี้มักเป็นพ่อค้าคหบดี เป็นกำนัน เป็นนักการเมือง เป็นข้าราชการบ้านนา เป็นข้าราชการปัจจุบัน อาจเป็นพระสงฆ์ หรือครู การที่คนเหล่านี้มาอยู่ในตลาดอำเภอ หรือตลาดชุมชน ก็เพราะเป็นที่เจริญ และมีความสะดวกสบาย มีความปลอดภัย โดยเหตุนี้เองที่นายอำเภอต้องสนใจทำนุบำรุง หรือให้ความสนใจแก่ชุมนุมตลาดอำเภอเป็นพิเศษ...อะไรที่จะเป็นการสนองความต้องการของประชาชนในที่นี้ เริ่มต้นจากสิ่งใกล้ตัวก่อนคือในเขตสุขาภิบาล ประชาชนต้องการให้ลาดยางถนนสายเอก จากที่ว่าการอำเภอถึงโรงพยาบาล ข้างเจ้าตั้งประปาของสุขาภิบาลโดยลงทุนถูกๆ ไม่มากนัก จัดสนามหน้าที่ว่าการอำเภอซึ่งรก ให้เป็นสวนสาธารณะเพียงเท่านี้ก็เรียกความนิยมจากชาวตลาดได้เพียงพอ ส่วนราษฎรชาวนา สิ่งที่เขาต้องการมีเพียง 2 อย่าง คือ ขอให้มีน้ำทำนากับขอความปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย ข้างเจ้ารับจัดการให้โดยพลันแถมติดไฟแสงจันทร์ตามถนน ซึ่งเป็นของใหม่เอี่ยมสำหรับที่นั้น” (Dhephasdin, 1981, pp. 174-175)

ดังนั้น พื้นที่การทำงาน “ในเมือง-ในตลาด” จึงเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการฝ่ายปกครองกับพ่อค้ารวมไปถึงกลุ่มบุคคลอื่นๆ ที่มีอำนาจอยู่ในเมืองนอกเหนือจากสโมสรข้าราชการแล้วอีกพื้นที่หนึ่งที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการพบปะแลกเปลี่ยนและมีตำแหน่งอยู่ในตลาด นั่นก็คือ ร้านกาแฟ มีบันทึกว่า ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ร้านกาแฟทำหน้าที่เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะการเป็นศูนย์กลางการซื้อขายของจากตลาดมืดช่วงสงคราม ตัวอย่างเช่น ร้านกาแฟแถวเฉลิมกรุง จะเป็นแหล่งพบปะกันของนักแข่งลิ้โดยอาศัยมานั่งกินร้านกาแฟในต่างอำเภอยังเป็นสถานที่กระจายข่าวสารสำคัญของชุมชนไปด้วย โดยเฉพาะในตลาดที่เป็นแหล่งศูนย์กลางการเดินทาง เป็นท่าเรือเมลล์ในตัวอำเภอเขตภาค

กลางอย่างเช่น อ.บางปลาหมอ สุพรรณบุรี เป็นต้น ยังปรากฏหลักฐานร่วมสมัยบันทึกไว้ว่า ช่วงปี พ.ศ. 2491-2492 จากการลงพื้นที่ของทีมงานนักวิชาการอเมริกัน พบว่า ในหมู่บ้านบางชัน แถบมีนบุรี ได้มีชาวบ้านกินกาแฟอย่างแพร่หลาย โดยเป็นการซื้อที่ร้านขายกาแฟมากกว่าจะชงกินที่บ้าน (Muksung, 2005, pp. 199-201) แต่สิ่งสำคัญกว่านั้นก็คือกิจการร้านกาแฟส่วนใหญ่ในจังหวัดต่าง ๆ น่าจะอยู่ในมือของชาวจีน ดังนั้น ร้านกาแฟจึงเป็นที่มาของการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างภายในเมือง และเครือข่ายข้าราชการกับชาวจีนอีกด้วยหนึ่งบทบาทของร้านกาแฟจะพบเห็นได้อย่างดาษดื่นในภาคใต้ ซึ่งวัฒนธรรมการกินกาแฟของคนใต้ที่เป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมในเมืองอันเป็นโครงสร้างสำคัญในการเจรจา ต่อรองทางธุรกิจ กิจกรรมทางการเมือง ข่าวสารต่าง ๆ ยังคงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ในขณะที่ภูมิภาคอื่น ๆ ร้านกาแฟแบบเดิมหมดความสำคัญในฐานะพื้นที่ดังกล่าวลงไป

บทบาทของพ่อค้าจีนที่ทวีมากขึ้นยังมีส่วนในการสร้างความเจริญเติบโตให้กับเมืองด้วย กล่าวคือ การที่นายทุนจีนให้ความร่วมมือสนับสนุนงบประมาณ เพื่อนำมาใช้เป็นค่าดำเนินการของข้าราชการฝ่ายปกครอง ที่ต้องเผชิญกับปัญหาขาดแคลนงบประมาณ สิ่งเหล่านี้จึงจารีกร้อยอยู่ในสำนึกของข้าราชการฝ่ายปกครองที่มักถือกันว่า ใครทำงานเก่งจะต้องดูที่การมีผลงานโดยไม่ใช้เงินราชการ หรือใช้ให้น้อยที่สุดดังคำกล่าวของ จ่านง เทพหัสดิน ณ อยุธยา ที่ว่า "...นักปกครองที่แท้จริงนั้น ต้องทำงานได้โดยไม่ต้องมีงบประมาณ... ที่ทำการอำเภออย่างตลาด... ก่อสร้างใช้เวลาอยู่ 2 ปี ก็ทำได้สำเร็จโดยไม่ได้ใช้งบประมาณแผ่นดินเลย... มีโครงการขอแรงราษฎรเสียไม่ให้... ที่ใดไม่มีปากก็ขอข้าวเปลือก..." (Dhephasdin, 1981, pp. 62-63) เช่นเดียวกับพัฒนา บุนยรัตพันธุ์ อดีตอธิบดีกรมพัฒนาชุมชน ยืนยันว่า "มหาดไทย" นี้แหละทำงานโดยไม่ต้องมีเงินก็ได้ ได้ทุกอย่าง กระทั่งนับ "ช้างในป่า ปลาในน้ำ" ก็นับจำนวนได้ ไม่มีอะไรที่พวกมหาดไทยทำไม่ได้ (Boonyarattapan, 1989, p. 2) หรือที่กล่าวไว้ว่า "...คดีมหาดไทยสมัยนั้น เขาว่า "ทำงานโดยไม่มีเงินก็ได้" จึงจะชื่อว่า "มหาดไทย"... (Boonyarattapan, 1992, p. 80) พฤติกรรมของพวกเขานั้นจึงยึดถือในฐานะที่เป็นผู้นำท้องในการพัฒนาท้องที่โดยการพึ่งพิงอยู่กับนายทุนจีน พร้อม ๆ ไปด้วยการขูดรีดแรงงานจากราษฎรทั่วไป

แต่สิ่งที่ชวนคิดอย่างมากก็คือ การร่วมมือดังกล่าวระหว่างฝ่ายข้าราชการปกครองส่วนภูมิภาค ทำให้พ่อค้า

ชาวจีนได้เรียนรู้ประสบการณ์ในการจัดการเมือง และก้าวขึ้นมา มีบทบาทและมีสิทธิมีเสียงและอำนาจต่อรองที่มากขึ้นเหนือคนกลุ่มอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นคนพื้นเมือง คนชายขอบที่มีความสัมพันธ์กับเมืองต่าง ๆ ซึ่งไม่เพียงแต่นำไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจเท่านั้นยังส่งผลต่อไปสู่การเติบโตบนเส้นทางการเมือง และการเมืองที่ใกล้ชิดที่สุดและเกี่ยวข้องมากที่สุดก็คือเข้าสู่ระบบการเมืองท้องถิ่นในนามของสภาท้องถิ่น

2.3.2 เทศบาล เครื่องมือในการจัดสรรอำนาจและจัดการเมือง ประชาธิปไตยใกล้ตัว

เทศบาลถือเป็นหน่วยการปกครองบนพื้นที่เมืองอย่างเป็นทางการ ดังที่เราจะเห็นได้ว่าทุกครั้งที่มีการประกาศจัดตั้งเทศบาลใหม่ ๆ จะต้องมีประกาศกระทรวงที่แน่นอน เทศบาลสามารถทำการแบ่งเป็น 3 ระดับ ได้แก่ เทศบาลตำบล เทศบาลเมือง และเทศบาลนคร ในช่วงแรกที่จัดตั้งนั้น เทศบาลเมืองถูกจัดตั้งขึ้นมากที่สุด ตามนิยามของคำว่า "เทศบาลเมือง" ในพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล ปี พ.ศ. 2476 พระราชบัญญัติเทศบาล ปี พ.ศ. 2486 และปี พ.ศ. 2496 กล่าวว่า เป็นท้องถิ่นอันที่ตั้งของศาลาว่าการจังหวัดหรือศาลากลางจังหวัด ในการประกาศเขตเทศบาลจะมีแผนที่แนบพร้อมทั้งระบุถึงสถานที่สำคัญในเมืองอันเป็นสัญลักษณ์ในความเป็นศูนย์กลางแห่งการบริหารราชการ และศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ บทบาทหน้าที่ของเทศบาลนั้น มีภารกิจครอบคลุมในการจัดการเมืองอย่างกว้างขวาง หากพิจารณาขอบเขตตามพระราชบัญญัติเทศบาล ปี พ.ศ. 2496 มีรายละเอียดคือ การรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน ให้มีและบำรุงทางบกและทางน้ำ รักษาความสะอาดของถนน หรือทางเดินที่สาธารณะรวมทั้งการกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล ป้องกันและระงับโรคติดต่อ ให้มีเครื่องใช้ในการดับเพลิง ให้ราษฎรได้รับการศึกษาอบรม ให้มีน้ำสะอาดหรือการประปา ให้มีโรงฆ่าสัตว์ ให้มีและบำรุงสถานที่ทำการพิทักษ์รักษาคนเจ็บไข้ ให้มีและบำรุงทางระบายน้ำ ให้มีและบำรุงสามสาวสาธารณะ ให้มีและบำรุงการไฟฟ้าหรือแสงสว่างโดยวิธีอื่น (Royal Thai Government Gazette, 1953, No. 70(14), pp. 244-245) จะเห็นว่าบทบาทของเทศบาลครอบคลุมกิจกรรมและการบริการของเมืองเป็นอย่างดี ซึ่งแบ่งเป็นส่วนที่เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อย การดูแลเกี่ยวกับสุขอนามัยและสาธารณสุข รวมไปถึงการอำนวยความสะดวกด้วยระบบสาธารณูปโภค

เทศบาลยังเป็นระบบการปกครองตนเองในรูปแบบสภาท้องถิ่นที่มีรากฐานมาจากการปฏิวัติสยาม 2475 มี

สถิติบันทึกว่า ในช่วงเริ่มแรกของการจัดให้มีการเลือกตั้งของเทศบาล ผู้ที่ได้รับการเลือกตั้งยังมีการคละเคล้ากันไประหว่างกลุ่มพ่อค้าหบดี กลุ่มชาวนาชาวไร่ กลุ่มข้าราชการบ้านาญ หรือกลุ่มนายความ แต่ในทศวรรษ 2490 พ่อค้าหบดีเป็นกลุ่มอาชีพที่ได้รับการเลือกตั้งมากที่สุดในส่วนของสมาชิกสภาเทศบาล ในปี พ.ศ. 2491 มีมากถึง 1,320 คน (56.99 %) ในปี พ.ศ. 2496 จำนวน 801 คน (48.93%) (Photpun, 2000, pp. 173-175) จึงเป็นไปได้ว่านายทุนเงินทองถิ่นต่าง ๆ มีโอกาสในการไต่บันไดอำนาจ มีการชวักกลุ่มพ่อค้าเป็นกลุ่มอำนาจท้องถิ่นที่มีบทบาทและมีความสำคัญต่อการดำเนินการต่าง ๆ ของเทศบาลตลอดมา รากฐานของอำนาจเทศบาลนั้นมาจากการเลือกตั้งจากคนท้องถิ่นให้เข้ามา บริหารและการคานอำนาจกันภายในสภา สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นการสั่งสมประสบการณ์และชั่วโมงบินทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยได้เป็นอย่างดี

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า สภาเทศบาลอย่างน้อยแล้วโดยหลักการเป็นพื้นที่แห่งโอกาสที่เปิดกว้างให้ผู้สนใจ เข้าไปสู่วงอำนาจในการจัดการพื้นที่ระดับเมือง สิ่งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความสำคัญในการเข้าไปมีตำแหน่งในเทศบาลคือการกล่าวหาของฝ่ายรัฐที่ว่า สมาชิกเทศบาลได้มาด้วยอำนาจเงินและอำนาจของพรรคพวก พื้นที่ดังกล่าวจึงเป็นโอกาสของคนในระดับท้องถิ่นที่จะเข้าไปต่อสู้ช่วงชิงความหมายเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการบริหารจัดการพื้นที่เมืองของท้องถิ่นตนเอง ข้อกล่าวหาที่ว่า การเข้าที่สมาชิกเทศบาลสามารถเข้าไปด้วยอำนาจเงิน ทำให้อดคิดไปถึงการที่นายทุนเงินเข้าไปมีบทบาทไปไม่ได้ การเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติเทศบาลนั้นได้ผ่านมาแล้วในปี พ.ศ. 2481 ปี พ.ศ. 2486 และปี พ.ศ. 2496 อันเป็นเหตุผลที่รัฐต้องการจะทำให้เทศบาลเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเมืองต่าง ๆ ทั่วประเทศให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ส่งผลต่อการเข้ามาแทรกแซงกิจการส่วนท้องถิ่นตามไปด้วย รัฐได้มีทัศนคติที่เป็นลบต่อตัวแทนของท้องถิ่นที่มองนักการเมืองเหล่านั้นว่าเติมไปด้วยเรื่องผลประโยชน์ส่วนตัว และไม่ได้มีจิตใจที่ซื่อตรงในการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น (Photpun, 2000, p. 120) การก้าวก้าวของรัฐบาลในสภาเทศบาลผ่านทางกระทรวงมหาดไทย และสมาชิกสภาประเภทที่ 2 ที่รัฐไทยได้ทำการแต่งตั้งนำไปสู่การตอบโต้ทางสภาด้วยวิธีการแก้เผ็ดอันเจ็บแสบ ได้แก่ การที่สมาชิกสภาไม่รับรองให้เทศบัญญัติงบประมาณผ่านสภา โดยข้อกำหนดแล้วได้ทำให้คณะเทศมนตรีสิ้นสุดลง ซึ่งส่งผลต่อการเดินทางต่อไปได้ของสภาท้องถิ่นที่ฝ่ายรัฐหมายมาตราจะคุมให้อยู่หมัดอีกด้วย เหตุการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นที่

เทศบาลเมืองยะลา เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ เทศบาลเมืองโพธารามในปี พ.ศ. 2496 (Photpun, 2000, pp. 132-133) ยิ่งทำให้รัฐไทยเห็นว่าเหตุการณ์ดังกล่าวในสภาท้องถิ่น รังแต่จะสร้างความวุ่นวาย ไม่เป็นเอกภาพ และยิ่งผลิตซ้ำความหมายสร้างภาพพจน์ว่า การเมืองเป็นเรื่องสกปรก ทำให้การพัฒนาเมืองโดยอำนาจจากประชาชนในท้องถิ่นเริ่มมีความสะดุดชะงักด้วยการแทรกแซงด้วยกลไกอื่น ๆ ในการจัดการเมือง อย่างไรก็ตามพระราชบัญญัติสภาภิบาลที่ถูกตราขึ้นในปี พ.ศ. 2495 นอกจากตามตัวหนังสือที่กล่าวว่า เป็นการแก้ปัญหาการขยายตัวของเมืองแบบเทศบาลแล้ว ยังเป็นการขยายปีกแห่งอำนาจรัฐเข้ามาเยี่ยมยามจัดการเมือง นั่นคือ ผู้กุมอำนาจในการตัดสินใจบริหารที่แท้จริงอยู่ในมือของข้าราชการประจำ โดยเฉพาะข้าราชการฝ่ายปกครอง ซึ่งประกอบด้วย นายอำเภอ ปลัดอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน รวมถึงผู้มีคุณสมบัติเป็นผู้ใหญ่บ้าน (Photpun, 2000, p. 141) โครงข่ายของอำนาจดังกล่าวได้เบ่งงอจนกระทั่งทางเล็กลงอย่างสุขาภิบาล แม้การประกาศพระราชบัญญัติสุขาภิบาล จะเริ่มกระทำในปี พ.ศ. 2495 แต่กว่าจะมีการประกาศใช้ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศอย่างจริงจังก็ล่วงมาถึงในช่วงปี พ.ศ. 2498-2500 พบว่า ปี พ.ศ. 2498 สุขาภิบาล ถูกจัดตั้งขึ้น 71 แห่ง ปี พ.ศ. 2499 จัดตั้งขึ้น 250 แห่ง ปี พ.ศ. 2500 จัดตั้งขึ้น 83 แห่ง รวม 404 แห่ง (Photpun, 2000, p. 143) เวทีแห่งนี้จึงเป็นพื้นที่แห่งการสั่งสมอำนาจของข้าราชการประจำ ซึ่งนั่นก็หมายความว่าเวทีแห่งการจัดสรรอำนาจแห่งนี้จึงไม่มีที่ว่างสำหรับคนที่เป็นนักการเมือง ที่ส่วนหนึ่งได้แก่นายทุนเงินอีกต่อไป

บทบาทการผลิตพื้นที่ทางสังคมของรัฐได้เข้ามา มีอำนาจเหนือนายทุนเงินเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ช่องทางการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองในระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับชาติของพวกเขาก็ถูกตั้งประเด็นวิพากษ์วิจารณ์ถึงความขัดแย้งและการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ซึ่งในที่สุดก็นำไปสู่การผลิตพื้นที่ทางสังคมแบบรัฐเผด็จการในทศวรรษ 2500 ที่รัฐราชการเป็นใหญ่ต่อไป

บทสรุป

การผลิตพื้นที่ทางสังคมในทศวรรษ 2490 โดยที่คนไทยเชื้อสายจีนมีบทบาทอันกว้างขวางไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง ได้ส่งผลถึงลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เมืองอันมีลักษณะเฉพาะ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นในบริบทของความไม่แน่นอนของสถานการณ์

การเมืองในจีนที่กำลังปรับโฉมอย่างรุนแรง พร้อมกับการผ่อนคลายนโยบายชาตินิยมของรัฐไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 บทบาทของคนจีนมีส่วนอย่างมากในการฟื้นฟูและสร้างเขตเศรษฐกิจในย่านเมืองขึ้น ด้วยวิสัยทัศน์ทางธุรกิจ การนำเข้าวัฒนธรรมการบริโภค รวมไปถึงการเข้าไปช่วงชิงอำนาจการเมืองท้องถิ่นเพื่อการจัดสรรทรัพยากรระดับเมืองพร้อมกันนั้นคนจีนยังสร้างอัตลักษณ์ใหม่ที่ยอมรับความเป็นไทยมากขึ้น หลังจากที่พบว่า จินตนาการที่จะกลับไปสู่แผ่นดินจีนตามเดิมนั้นเปลี่ยนไปแล้ว นั่นคือ พวกเขาตระหนักว่าอนาคตอยู่ที่แผ่นดินไทยต่างหาก ในขณะที่บทบาทของรัฐที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ทศวรรษ 2480 ก็ได้มีอำนาจนำในการจัดการ ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงพื้นที่เมืองไม่ว่าจะด้วยข้ออ้างเชิงหลักวิชาความรู้สมัยใหม่

แต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ในสถานการณ์ที่รัฐบาลไม่ได้เป็นรัฐบาลที่เข้มแข็งและมีอำนาจเด็ดขาดดังในทศวรรษที่แล้ว ก็เปิดโอกาสให้คนจีนได้ทำหน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามรัฐพยายามที่จะสร้างระบบขึ้นมาควบคุมความสงบเรียบร้อยและการพัฒนาลักษณะทางกายภาพของเมืองขึ้น โดยข้าราชการกระทรวงมหาดไทยอย่างผู้ว่าราชการจังหวัดและนายอำเภอ ควบคู่ไปกับการออกกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่เมือง ดังนั้น ทั้งรัฐราชการกับชาวไทยเชื้อสายจีนผู้มีบทบาททางธุรกิจได้กลายเป็นผู้กระทำอันมีบทบาทสำคัญในการผลิตพื้นที่เมืองในทศวรรษ 2490 ก่อนที่จะถูกแทนที่ด้วยรัฐเผด็จการในทศวรรษ 2500

Notes

- ¹ การศึกษาด้านพื้นที่เช่นนี้ได้รับอิทธิพลมาจากนักคิดสายภูมิศาสตร์แรงงาน สามารถอ่านบทความเกี่ยวกับพัฒนาการศึกษาเชิงพื้นที่ และแนวคิดพื้นที่ทางสังคมเพิ่มเติมได้ผ่านงานของเกรียงศักดิ์ (Teerakowitkajorn, 2014)
- ² พระราชกฤษฎีกาให้ใช้พระราชบัญญัติควบคุมการก่อสร้างในเขตเพลิงไหม้ พุทธศักราช 2476 ในบริเวณเขตเพลิงไหม้ในพื้นที่ต่าง ๆ และช่วงเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2490 - 2500
- ³ บทบาทการช่วยเหลือผู้ประสบเหตุเพลิงไหม้ของมูลนิธิฮั่วเคี้ยวป้อเด็กเชียงต้งแห่งประเทศไทย หัวข้อพัฒนาการบทบาทของสมาคมชาวจีนในกรุงเทพฯที่มีต่อคนไทยเชื้อสายจีน (พ.ศ. 2485-2535) (Taerakkitsakun, 1993, pp. 129-130)
- ⁴ เด็กเผาเมืองพิษณุโลก ไฟไหม้ครั้งใหญ่เป็นประวัติการณ์ (Jantasiri et al., 1978)

References

- Arpornsuwan, T. (2006). *สยามพิมพ์การ: ประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย* [Siam pimpakarn: History of printing in Thailand]. Bangkok: Matichon
- Boonyarattapan, P. (1989). *นายอำเภอเมอร์แกน: สมพร กลิ่นพงษา* [Sheriff Morgan: Somporn Klinpongsa]. Bangkok: Phayoonrawong Printing.
- Boonyarattapan, P. (1992). *งานปกครองและพัฒนาของผู้ว่าฯ ดีเด่น “นายพัฒน์บุญยรัตพันธุ์”* [Administration and development works of Governor Mr.Pat Bunyarattapan]. Bangkok: Provincial Waterworks Authority.
- Bunnag, T. (2005). *การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม* [Tesapiban: The government system of Siam in absolute monarchy regime]. Bangkok: Thammasat Press.
- Dhephasdin, J. (1981). *32 ปีแห่งชีวิตนักปกครอง* [32 Years of the Governor's life] Bangkok: Praphansarn.
- Jantasiri, S., et al. (1978). *กรูข่าวดังในรอบ 20 ปี* [The famous news archives in 20 years]. Bangkok: Karawek.
- Kakisaki, I. (2007). รถไฟกับการรวมตัวทางเศรษฐกิจของไทยในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 [Trains and the unification of Thai Economy before World War II]. *Journal of the Historical Society*, 29.
- Kasetsiri, C., et al. (1992). *สำนักนั้น ธรรมศาสตร์และการเมือง* [That's school, is Thammasat and Karnmuang University]. Bangkok: Dokya.
- Kulnarong, A. (2002). *212 ปีเมืองยะลา* [212 years of Yala]. Yala: Government of Yala.
- Larpkasorn, P. (1990). *การเลือกสรรข้าราชการกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2491-2525* [Recruitment of government official of department of provincial administration, Minister of Interior, B.E. 2491-2525 (1948-1982)]. Master of Arts Thesis, Faculty of Liberal Arts, Thammasat University, Bangkok, Thailand.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Ministry of Interior. (n.d.). *ขอให้ตั้งงบประมาณพิเศษ สำหรับการบูรณะและก่อสร้างสถานที่ราชการ* [Extra budgetary requirement for renovation the government official building]. In กจช. (2) สร.0201.65/46. Bangkok: Author.
- Muksong, C. (2005). *น้ำตาลกับวัฒนธรรมการบริโภครสหวานในสังคมไทย พ.ศ. 2504-2539*. [Sugar and the changing taste for sweetness in Thai society, 1961-1996]. Master of Arts Program in History Thesis, Faculty of Liberal Arts, Thammasat University, Bangkok, Thailand.
- Ongsakun, S. (2009). *ประวัติศาสตร์ล้านนา* [History of Lanna]. Bangkok: Amarin Printing & Publishing.
- Parisuthiwuthiporn, N. (2003). *คนจีนกับการขยายตัวของเมืองบริเวณลุ่มน้ำชี* [Chinese and the expansion of cities on Chi river investigators] (Research Report). Bangkok: Thailand Research Fund.
- Photpun, S. (2000). *เทศบาลและผลกระทบต่ออำนาจท้องถิ่น พ.ศ. 2476-2500* [Municipality and its impacts on local power, 1933-1957]. Master of Arts Program in History Thesis, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.
- Pongpaijit, P., & Baker, C. (2003). *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ* [Thailand: Economy and politics]. Chiang Mai: Silkwormbooks.
- Potjanalawan, P. (2009). *การผลิตความหมาย “พื้นที่ประเทศไทย” ในยุคพัฒนา (พ.ศ. 2500-2509)*. [The production of “Space of Thailand”]. Master of Arts Program in History Thesis, Faculty of humanities, Chiang Mai University, Chiang Mai, Thailand.
- Prakitnonthakan, C. (2004). *การเมืองและสังคมในศิลปะสถาปัตยกรรมสยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม* [Siam Samai, Thai Prayuk, Chart Niyom: Politics and society in Arts and Architectures]. Bangkok: Matichon.
- Prakitnonthakan, C. (2005). *คณะราษฎรฉลองรัฐธรรมนูญ: ประวัติศาสตร์การเมืองหลัง 2475 ผ่านสถาปัตยกรรม “อำนาจ”* [Kana Radsadorn Chalong Rattatammanoon: Political history after 1932 revolution through the architectures]. Bangkok: Matichon.

- Puchadapirom, P. (2006). *วัฒนธรรมบันเทิงในชาติไทย* [Culture of entertainment in Thailand]. Bangkok: Maticchon.
- Ratana, P. (2000). *ภาพลักษณ์ “ผู้หญิงเหนือ” ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 26* [Image of “Northern women” from late 25th to early 26th centuries (B.E.)]. Master of Arts Program in History Thesis, Faculty of humanities, Chiang Mai University, Chiang Mai, Thailand.
- Royal Thai Government Gazette. (1941, May 23). *พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตต์หวงห้ามคนต่างด้าว พุทธศักราช 2484* [Alien prohibited area decree B.E. 2484 (1941)]. 58(32), 661.
- Royal Thai Government Gazette. (1952, March 11). *พระราชบัญญัติการผังเมืองและผังชนบท พ.ศ. 2495* [Urban and rural planning Act B.E. 2495 (1952)]. 69(16), 365-382.
- Royal Thai Government Gazette. (1952, July 8). *พระราชกฤษฎีกาให้ใช้พระราชบัญญัติการผังเมืองและชนบท พ.ศ. 2495 ในท้องที่ตำบลในเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. 2495* เพื่อสร้างส่วนของเมืองขึ้นแทนส่วนที่ได้รับ ความเสียหายเพราะไฟไหม้ในปี 2495 [Royal decree promulgating the urban and rural planning Act B.E. 2495 (1952) in Nai Muang Sub District, Muang Surin District, Surin Province B.E. 2495 (1952) to recover the fire-damaged zone]. 69(43), 833.
- Royal Thai Government Gazette. (1953, February 17). *พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496* [Municipality Act B.E. 2496 (1953)]. 70(14), 244-245.
- Royal Thai Government Gazette. (1954, March 21). *พระราชกฤษฎีกาให้ใช้พระราชบัญญัติการผังเมืองและชนบท พ.ศ. 2495 ในท้องที่ตำบลในเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. 2497* [Royal decree promulgating the urban and rural planning Act B.E. 2495 (1952) in Nai Muang sub district, Muang Surin district, Surin province B.E. 2497 (1954)]. 71(85).
- Royal Thai Government Gazette. (1954, December 21). *พระราชบัญญัติให้ใช้โครงการผังเมือง ในท้องที่ตำบลในเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. 2497* [Act promulgating the Urban Planning Project in Nai Muang Sub District, Muang Surin District, Surin Province B.E. 2497 (1954)] 71(19), 530.
- Royal Thai Government Gazette. (1955, December 6). *คำตอบคำถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร คำถามที่ ว.51/2498 ของนาย norms อูปรมัย สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนครศรีธรรมราช เรื่องหอนาฬิกาประจำเมือง* [Q&A of member of parliament, Wo.51/2498 Mr.Norm Ooparamai, member of parliament of Nakhon Sri Thammarat, Issue : City clock tower] 72(94), 2943-2944.
- Sakullio, N. (2009). *ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมกับการเมืองไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงการรัฐประหาร พ.ศ. 2500*. [Socio-economic change and Thai politics after the second World War to the 1957 Coup]. Master of Arts Program in History Thesis, Faculty of humanities, Chiang Mai University, Chiang Mai, Thailand.
- Satayanurak, A. (1991). *การเปลี่ยนแปลงสังคม วัฒนธรรม และพัฒนาการทางการเมืองในภาคเหนือไทยหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2* [The socio-cultural change and political development in Northern Thailand after World War II]. Department of History, Faculty of humanities, Chiang Mai University, Chiang Mai, Thailand.
- Sirikiatikul, P. (2010). *ณ ที่นี้ไม่มี “ความเลื่อม” : ถนนราชดำเนิน พ.ศ. 2484-2488* [A place without “Cultural Slackness” Rajadamnern Boulevard, 1941 -45]. *Najua Journal*, 6, 8-51.
- Skinner, G. W. (2005). *สังคมจีนในประเทศไทยประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์* [Chinese society in Thailand: ban analytical history] (C. Kasetsiri, Ed. & P. Chatponrak, Trans.). Bangkok: The foundation for the promotion of social sciences and humanities Textbooks Project.
- Soontravanich, C. (2005). Small arms, romance, and crime and violence in post WW II Thai society. *Southeast Asian Studies*, 43(1), 26-46.

- Taerakkitsakun, P. (1993). *พัฒนาการบทบาทของสมาคมชาวจีนในกรุงเทพฯที่มีต่อคนไทยเชื้อสายจีน (พ.ศ.2485-2535)* [Development role of Chinese association in Bangkok to Sino-Thai]. Master of Arts Program in Anthropology Thesis, Faculty of Sociology and Anthropology, Thammasat University, Bangkok, Thailand.
- Tamada, Y. (2000). *ระบบอุปถัมภ์* [Patronage system]. Bangkok: Chulapress.
- Tejapira, K. (2001). *Commodifying marxism: The formation of modern Thai radical culture, 1927-1958*. Kyoto: Trans Pacific.
- Teerakowitkajorn, K. (2014). *ทุนนิยาม* [Capital definition]. Retrieved July 23, 2014, from <http://goo.gl/zqPbIK>
- Ungphakorn, P. (2000). *ประสบการณ์ชีวิตและข้อคิดสำหรับหนุ่มสาว* [Life experience and idea for young eneration]. Bangkok: Komolkeamthong Foundation.
- Yimprasert, s. (2007). *แผนชิงชาติไทย: ว่าด้วยรัฐและการต่อต้านรัฐ สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่สอง (พ.ศ. 2491-2500)* [Politics and nationalism in Thailand during the administration of Po. Phibunsongkhram]. Bangkok: Memorial Oct 6
- Yonok Culture Foundation, Yonok College. (1994). *อัตชีวประวัติแม่โด้ย จิวะสันติการ* [Toey Jivasantikarn: Life and history of a matriarch]. Lampang: Kitseree Printing.

